

En effektivare tvistemålshandläggning

Promemoria av Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga reformer,
allmän domstol

Innehåll

Sammanfattning.....	4
1 Författningsförslag.....	6
1.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740).....	6
2 Bakgrund	12
2.1 Arbetsgruppen för processrättsliga reformer i allmän domstol....	12
2.2 Arbetsgruppens arbete	12
2.3 Tvistemåsenkäter	13
2.4 En förenklad kartläggning av bestämmelsen om sammanställningar	15
2.5 Statistik.....	16
2.6 Reformbehovet.....	18
3 Nuvarande bestämmelser	20
3.1 Grundläggande processrättsliga principer	20
3.2 Inledning av rättegång	20
3.3 Förberedelsens syfte.....	20
3.4 Tidsplan	21
3.5 Sammanställning.....	21
3.6 Åberopande av nytt processmaterial	21
3.7 Tredskodom	22
3.8 Sanktion avseende rättegångskostnader	23
3.9 Ansvar för bevisning	23
4 Något om tidsplan och bevisning i skiljeförfarande	24
5 Något om tidsplan och bevisning i det norska tvistemålsförfarandet	24
6 Tidigare förslag om parternas ansvar för den muntliga bevisningen	25
7 Överväganden och förslag.....	26
7.1 Förslagen avser substansmålen	26
7.2 Rättegångsbalken är i stora delar ändamålsenlig	27
7.3 Utgångspunkter för en reformerad tvistemålsprocess	28
7.4 En tidsplan ska upprättas i ett tidigt skede i processen	30
7.5 En ny tredskodomssanktion.....	33
7.6 Rättegångskostnadssanktioner	36
7.7 Sammanställningar	37
7.8 Parter ska ansvara för att åberopade vittnen och partssakkunniga inställer sig.....	39
7.9 Aktivare domare	42
8 Konsekvenser av förslagen.....	43
9 Författningskommentar	46

9.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740).....	46
Bilaga	50

Sammanfattning

Det finns en allmän uppfattning om att handläggningen av dispositiva tvistemål går för långsamt. I vart fall gäller det tvistemål med viss substans, dvs. som innehåller minst en rätts- eller bevisfråga av viss betydelse. För att undersöka orsakerna till detta och få förslag till eventuella åtgärder har Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor skickat ut en enkät till domare och en enkät till advokater som arbetar med dispositiva tvistemål. I promemorian redovisar arbetsgruppen enkätsvaren och lägger fram förslag på hur handläggningen kan bli effektivare och mer ändamålsenlig. Förslagen avser främst substansmål.

Arbetsgruppen föreslår att tingsrätter och hovrätter ska bilda nätverk samt anordna seminarier och utbildningar om handläggning av tvistemål för domare. Förslaget grundar sig på arbetsgruppens bedömning att rättegångsbalkens regler om handläggning av tvistemål i stora delar är ändamålsenliga. Det gäller bl.a. reglerna om sammanställningar och rättegångskostnadssanktioner. Trots detta används vissa processuella verktyg sällan. Syftet med utbildningsinsatserna är att öka tillämpningen av de befintliga reglerna i rättegångsbalken.

Utgångspunkterna för de författningsförslag som arbetsgruppen lägger fram är att parterna ska ta större ansvar för att driva målet framåt, att processens tyngdpunkt ska ligga i ett tidigare skede än enligt nuvarande ordning och att domare ska vara mer aktiva under handläggningen i processens inledande skede.

Arbetsgruppen föreslår att en tidsplan ska upprättas i fler tvistemål än enligt nuvarande ordning och i ett tidigare skede. Det ska göras i alla substansmål skyndsamt efter att svaromål har inkommit. Ett riktmärke för när en tidsplan normalt bör ha upprättats är två veckor efter svaromålet. Syftet är att strama upp handläggningen, säkerställa en tidig kontakt mellan domstolen och parterna och tidigarelägga processens tyngdpunkt.

En ny, flexibel tredskodomssanktion föreslås införas. Den innebär att rätten, om det finns särskilda skäl, ska kunna utfärda ett föreläggande mot en part att inkomma med svar vid äventyr av att tredskodom annars kan komma att meddelas mot honom eller henne. Särskilda skäl kan t.ex. föreligga om en part tidigare har gjort sig skyldig till vårdslös processföring. Tredskodomssanktionen ska vara tillämplig i alla dispositiva tvistemål. Vidare föreslås att återvinningsansökan ska uppfylla de krav som ställts i förelägget som föranlett tredskodom samt att nuvarande bestämmelser om återvinning och överklagande ska gälla.

Arbetsgruppen föreslår också att parterna som huvudregel ska ansvara för att de egna åberopade vittnena och partssakkunniga inställer sig till ett förhörstillfälle. Om förhörspersonen inte inställer sig, ska den part som åberopat förhör med personen stå konsekvenserna av utevaron. Det gäller dock inte om parten kan visa att förhörspersonen har haft laga förfall för sin utevaro. I undantagssituationer ska rätten, efter begäran från en part, få kalla en förhörsperson.

För att åstadkomma en effektivare handläggning bedömer arbetsgruppen vidare att det är av central betydelse att domare blir mer aktiva under handläggningen, särskilt i den inledande delen av förberedelsen. En domare bör bl.a. ta kontroll över handläggningen från början och aktivt bevaka att tidsplanen följs. Det handlar också om att domare bör öka tillämpningen av

vissa befintliga verktyg, såsom rättegångskostnadssanktionerna, och förbättra arbetet gällande andra verktyg, såsom sammanställningar.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken (1942:740)

dels att 36 kap. 7 och 20 §§, 42 kap. 6 och 18 §§, 43 kap. 2 §, 44 kap. 9 § och 49 kap. 5 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 42 kap. 11 a § och 44 kap. 7 d §, med följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

36 kap.

7 §¹

Den som skall höras som vittne skall vid vite kallas att infinna sig vid förhandling inför rätten.

I kallelsen till vittnet skall lämnas behövliga uppgifter om parterna och målet samt i korthet anges vad förhöret gäller. Vittnet skall även erinras om sina rättigheter och skyldigheter enligt 20 och 23–25 §§.

Vad som anges i första och andra styckena gäller inte i tvistemål där förlikning om saken är tillåten. I sådana mål ansvarar en part för att det vittne som ska höras på partens begäran inställer sig till ett förhörstillfälle. Parten ansvarar även för att till vittnet lämna behövliga uppgifter om parterna och målet, i korthet ange vad förhöret gäller samt påminna vittnet om rätten till ersättning och förskott enligt 24–25 §§.

I tvistemål där förlikning om saken är tillåten, får rätten på en parts begäran kalla ett vittne som ska höras till ett förhörstillfälle, om det finns särskilda skäl för det. I sådana fall gäller första och andra styckena.

20 §²

Om ett vittne som kallats enligt 7 § uteblir får rätten besluta att vittnet *första stycket* uteblir får rätten

¹ Senaste lydelse 1987:747.

² Senaste lydelse 2014:320.

skall hämtas till domstolen, antingen omedelbart eller till en senare dag. Ett skäl för hämtning är att det kan antas att vittnet inte kommer att följa en ny kallelse.

besluta att vittnet *ska* hämtas till domstolen, antingen omedelbart eller till en senare dag. Ett skäl för hämtning är att det kan antas att vittnet inte kommer att följa en ny kallelse.

Om rätten inte beslutar om hämtning skall vittnet kallas på nytt vid vite till en senare dag.

42 kap.

6 §³

Utfärdas stämning, skall förberedelse i målet äga rum.

Förberedelsen har till syfte att klarlägga

1. parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som parterna åberopar till grund för sin talan,
2. i vad mån parterna är oense om åberopade sakförhållanden,
3. vilka bevis som skall läggas fram och vad som skall styrkas med varje bevis,
4. om ytterligare utredning eller andra åtgärder behövs före målets avgörande och
5. om det finns förutsättningar för förlikning eller annan samförståndslösning

Rätten skall driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Så snart det lämpligen kan ske bör rätten höra parterna angående målets handläggning.

Rätten *skall* upprätta en tidsplan för målets handläggning, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövligt. Parterna *skall* fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas såvitt gäller dem och deras bevisning. Om en part bedömer att tidsplanen inte kan hållas, *skall* detta genast anmälas till rätten. Om rätten bedömer att tidsplanen inte kan hållas, *skall* parterna underrättas om detta.

Rätten *ska* upprätta en tidsplan för målets handläggning, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är *uppenbart* obehövligt. Parterna *ska* fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas såvitt gäller dem och deras bevisning. Om en part bedömer att tidsplanen inte kan hållas, *ska* detta genast anmälas till rätten. Om rätten bedömer att tidsplanen inte kan hållas, *ska* parterna underrättas om detta.

I mål där förlikning om saken är tillåten ska tidsplanen skyndsamt upprättas efter att rätten tagit emot svaromålet.

³ Senaste lydelse 2005:683.

11 a §

I mål där förlikning om saken är tillåten får en part föreläggas att svara på ett föreläggande vid påföljd att tredsedom annars kan komma att meddelas mot parten, om det finns särskilda skäl för det. I föreläggandet ska rätten tydligt ange vad parten ska uppfylla för att tredsedom inte ska kunna meddelas mot honom eller henne.

18 §⁴

Ett mål avgörs efter huvudförhandling. Utan sådan förhandling får rätten dock

1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,
2. meddela tredsedom,
3. meddela dom i anledning av talan som medgivits eller eftergivits,
4. stadfästa förlikning och
5. även i annat fall meddela dom, om huvudförhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet och inte heller begärs av någon av parterna.

Innan ett mål avgörs med stöd av första stycket 5, skall parterna, om de inte kan anses redan ha slutfört sin talan, beredas tillfälle till detta.

Innan ett mål avgörs genom tredsedom enligt 44 kap. 7 a eller 7 b §, gäller vad som sägs i andra stycket i fråga om kändanden.

Innan ett mål avgörs genom tredsedom enligt 44 kap. 7 a – b eller d §, gäller vad som sägs i andra stycket i fråga om kändanden.

Innan ett mål avgörs genom tredsedom enligt 44 kap. 7 c §, gäller vad som sägs i andra stycket i fråga om svaranden.

Innan ett mål avgörs genom tredsedom enligt 44 kap. 7 c eller d §, gäller vad som sägs i andra stycket i fråga om svaranden.

43 kap.

2 §

Huvudförhandlingen skall inställas och utsättas till annan dag:

1. om part, som finnes böra närvara personligen, inställt sig allenast genom ombud;
2. om vittne eller sakkunnig, som finnes böra höras, icke är tillstädes;

⁴ Senaste lydelse 2000:172.

3. om part vill anföra nytt viktigt skäl eller åberopa nytt bevis och motparten finnes vara i behov av anstånd för att bemöta vad parten vill andraga; eller
4. om hinder eljest möter för målets företagande till slutlig handläggning

Kan det antagas, att hindret kommer att undanröjas före handläggningens slut, må huvudförhandling hållas.

Om ett vittne som ska höras i ett mål där förlikning om saken är tillåten, inte har inställt sig, ska huvudförhandlingen ställas in endast om den part som har åberopat förhör med vittnet gör sannolikt att vittnet har laga förfall för sin underlåtenhet. Detsamma gäller en sakkunnig som part åberopat enligt 40 kap. 19 § första stycket.

Tredje stycket gäller inte om rätten har kallat förhörspersonen enligt 36 kap. 7 § fjärde stycket.

44 kap.

7 d §

Om en part inte följer ett föreläggande enligt 42 kap. 11 a §, får tredsdom meddelas mot parten. Parten ska anses ha följt ett sådant föreläggande om han eller hon har svarat på föreläggandet.

9 §⁵

Part, mot vilken tredsdom meddelats, får hos den rätt där talan väckts söka återvinning inom en månad från den dag då domen meddelades. Om återvinning inte söks står domen fast i den del den gått parten emot.

Ansökan om återvinning *skall* göras skriftligen. Har tredsdom meddelats utan huvudförhandling, bör ansökan innehålla allt som behövs från sökandens sida för förberedelsens fullföljande.

Ansökan om återvinning *ska* göras skriftligen. Har tredsdom meddelats utan huvudförhandling, bör ansökan innehålla allt som behövs från sökandens sida för förberedelsens fullföljande. *Har tredsdom meddelats på grund av att part inte har följt ett föreläggande enligt 42 kap. 11 a §,*

⁵ Senaste lydelse 2000:172.

bör ansökan även innehålla allt som krävs enligt föreläggandet.

49 §

5 §⁶

En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,

2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som intervenient eller målsägande eller prövat en fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,

3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,

4. prövat en fråga om utdömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,

5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt 28 kap. brottsbalken,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare, avslagit en begäran om byte av biträde eller försvarare eller utsett någon annan än den parten föreslagit till ett sådant uppdrag,

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälplagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7, *eller*

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälplagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7,

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part ska betalas av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket.

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part ska betalas av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket, *eller*

10. avslagit en begäran om att rätten ska kalla ett vittne eller en

⁶ Senaste lydelse 1994:1034.

sakkunnig enligt 36 kap. 7 § fjärde stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

2 Bakgrund

2.1 Arbetsgruppen för processrättsliga reformer i allmän domstol

Domstolsverket har inrättat två arbetsgrupper inom Sveriges Domstolar med uppgift att arbeta med processrättsliga frågor, den ena med koppling till allmän domstol med hyres- och arrendenämnd och den andra med frågor som berör allmän förvaltningsdomstol. Grupperna består av ordinarie domare inom respektive domstolsslag i såväl överrätt som underrätt. Grupperna leds av var sin ordförande. Arbetsgruppernas uppdrag är kopplat till den strategiska inriktningen för Sveriges Domstolar om en utvecklad målhantering. Arbetsgrupperna har frihet att, efter samråd med Domstolsverket, själva välja vilka ämnen de vill behandla inom sina respektive områden. Till båda arbetsgrupperna har flera förslag till förbättringar och förenklingar av processrätten kommit in från medarbetarna inom Sveriges Domstolar. Arbetsgrupperna har övervägt de inkomna förslagen och identifierat vissa förslag som intressanta att prioritera.

Den arbetsgrupp som behandlat frågor som rör allmän domstol består av lagmannen Göran Lundahl, ordförande, hovrättspresidenten Anders Hagsgård, lagmannen Monica Felding, lagmannen Mikael Forsgren, lagmannen Lars-Gunnar Lundh, justitierådet Stefan Reimer, hovrättslagmannen Monika Sörbom och kanslichefen Joakim Zetterstedt. Fram till och med den 24 november 2022 bestod gruppen även av lagmannen Eva-Lena Norgren. Från och med den 9 juni 2022 är gruppens sekreterare hovrättsassessorn Sofia Fors.

2.2 Arbetsgruppens arbete

Arbetet med att reformera tvistemålsprocessen påbörjades i juni 2022. Dessförinnan hade det kommit in flera förslag till arbetsgruppen avseende reglerna om förberedelse i dispositiva tvistemål. Förslagen kom från domare på allmänna domstolar och avsåg t.ex. krav på att parterna ska ange bevisuppgift senast vid den muntliga förberedelsen, krav på att parterna ska ge in "tryck" som de måste hålla sig till under huvudförhandlingen, skärpta stupstocksregler och skärpta regler om återopande av nytt processmaterial under huvudförhandlingen. Vidare föreslog några domare att möjligheten att meddela tredskodom under förberedelsen ska utvidgas, att parterna själva ska ansvara för att de egna förhörspersonerna inställer sig till huvudförhandling och att parterna ska ansvara för att upprätta en huvudförhandlingsplan. Gemensamt för förslagen är behovet av att effektivisera tvistemålsprocessen och att då lägga större ansvar på parterna att se till att målen drivs framåt.

Inom ramen för förändringsförslagen väcktes det också frågor om reglerna i 42 kap. rättegångsbalken om förberedelse i tvistemål tillämpas på det sätt de är avsedda att tillämpas. Vissa domare ansåg att rättegångsbalken redan erbjuder de verktyg som behövs för att handlägga tvistemål snabbt och effektivt medan andra domare menade att reglerna behöver vässas för att åstadkomma en sådan handläggning. Mot bakgrund av att åsikterna gick isär avseende hur ändamålsenlig rättegångsbalken är, beslutade arbetsgruppen i juni 2022 att skicka ut en enkät till domare i allmänna domstolar samt advokater som arbetar med dispositiva tvistemål med frågor om vilka problem de såg med den nuvarande tvistemålshandläggningen. En redogörelse för svaren på enkäterna finns i nästa avsnitt.

Några från arbetsgruppen deltog under arbetets gång i ett seminarium som anordnades av Föreningen tvistlösning i domstol (TiD). TiD startades under 2022 och är en förening för jurister som är involverade i eller intresserade av kommersiella tvister i svenska domstolar. Majoriteten av medlemmarna är i skrivande stund advokater, men även processande jurister vid försäkringsbolag, domare och andra jurister är medlemmar. Under seminariet presenterades svaren på tvistemåsenkäterna och de förslag som läggs fram i promemorian diskuterades översiktligt.

2.3 Tvistemåsenkäter

På många tingsrätter och hovrätter är den allmänna uppfattningen, enligt arbetsgruppens mening, att tvistemålshandläggningen går långsammare än vad som är rimligt. Bilden bekräftas av de förändringsförslag som lämnats till gruppen. Det handlar exempelvis om att yttranden blir liggandes utan handläggningsåtgärd i flera veckor, att muntliga förberedelser sätts ut många månader efter att svaromål kommit in och att huvudförhandlingar sätts ut upp till ett år efter den muntliga förberedelsen. Följden blir att de tvistemål som inte förlikas kan ta längre tid än ett år att avgöra, vilket arbetsgruppen menar är alltför lång tid. Frågorna i enkäten bygger därför på tesen att tvistemålshandläggningen går långsammare än vad den behöver göra, både i underrätt och överrätt.

En enkät om tvistemål skickades ut till ordinarie domare, hovrättsassessorer, tf. rådmän, tf. hovrättsråd, tf. hovrättsassessorer, tingsfiskaler, beredningsjurister, och adjungerade råd som arbetar på tingsrätt och hovrätt samt justitieråd, justitiesekreterare och övriga ordinarie domare som arbetar på Högsta domstolen. Svarstiden var 27 juni – 17 augusti 2022. Enkäten besvarades av 286 respondenter varav 73 procent som arbetar på tingsrätt, 24 procent som arbetar på hovrätt och 2 procent som arbetar på Högsta domstolen.

Samma enkät som skickades ut till domarna lades upp på Advokatsamfundets hemsida med uppmaning till alla advokater som arbetar med dispositiva tvistemål att svara på den. Svarstiden var 1 juli – 31 augusti 2022. TiD uppmanade sina medlemmar att svara på enkäten. Den besvarades av 110 respondenter. Mot bakgrund av att information om enkäten spreds genom Advokatsamfundet och TiD bedömer arbetsgruppen att övervägande delen av respondenterna är advokater som arbetar med större kommersiella tvistemål. I det följande benämns därför respondenterna som advokater. Enkäten var dock öppen för vem som helst att svara på via Advokatsamfundets hemsida och det ställdes ingen fråga om vilken befattning respondenten hade. Det kan därför inte uteslutas att någon annan än advokater och ombud som arbetar med dispositiva tvistemål har besvarat enkäten.

Till en början framgår av både domarnas och advokaternas enkätsvar att den typ av dispositiva tvistemål som vanligtvis tar lång tid att handlägga är stora och medelstora tvistemål med ett tvistevärde om 100 000 kr eller mer samt mindre tvistemål i vilka minst en av parterna har rättshaveristiskt beteende.

När det gäller vilka vanliga problem som finns när stämningsansökan och svaromål ges in till domstolen svarade både domarna och advokaterna att sådana problem är att det saknas ett bestämt yrkande och/eller utförliga grunder, att bevisuppgift saknas och att domstolen beviljar anstånd med att inge kompletteringar eller svaromål. Domarna svarade även att vanliga problem är att käranden inte kompletterar bristerna i stämningsansökan trots

att minst ett föreläggande har skickats och att behörighetshandlingar ofta saknas. Advokaterna ansåg också att domstolen dröjer för länge med handläggningen av stämningsansökan och svaromålet.

När det gäller muntliga förberedelser ansåg både domarna och advokaterna att vanliga problem är att det tar för lång tid innan sådana sammanträden sätts ut och att parterna då inte anger vilka omständigheter som är tvistiga. Domarna ansåg också att ett vanligt problem är att parterna inte anger bevisuppgift och advokaterna ansåg att vanliga problem är att domstolen inte gör någon sammanställning eller tidsplan samt att domaren inte reder ut oklarheter. Vidare svarade några domare att ett vanligt problem är att parterna inte är tillräckligt förberedda vid en muntlig förberedelse medan några advokater svarade detsamma gällande domare.

När det gäller handläggningen inför målets avgörande, i de flesta fall vid en huvudförhandling, ansåg både domarna och advokaterna att vanliga problem är

- att parterna inte håller sig till förelägganden eller tidsplanen avseende när bevisuppgift ska anges och bevisning ska ges in till domstolen,
- att parterna åberopar nya omständigheter eller ny bevisning i ett sent skede,
- att domstolen i för hög grad tillåter att bevisning som inte är relevant får åberopas, och
- att domstolens avgörande av preliminärfrågor tar för lång tid.

Domarna svarade även att ett vanligt problem är att parterna inte anger bevisstema, eller anger ett bristfälligt sådant, medan advokaterna svarade att ett vanligt problem är att domstolen accepterar bristfälliga bevissteman i för hög utsträckning. Ett annat problem som advokaterna pekade på är att domstolen inte använder stupstocksförelägganden. Både domarna och advokaterna ansåg att ett vanligt problem under huvudförhandlingen är att parterna inte håller sig till sammanställningen.

Vanliga problem vid handläggningen i hovrätten menade både domarna och advokaterna är att grunderna inte har klargjorts tillräckligt under tingsrättens handläggning och att parterna yrkar att nytt processmaterial ska tillåtas vilket fördröjer handläggningen. Advokaterna ansåg även att vanliga problem är att hovrätten dröjer länge med handläggningen både gällande överklagandet och, om prövningstillstånd har beviljats, den fortsatta handläggningen samt att hovrätten inte prioriterar avgörande av mål utan huvudförhandling.

På frågan om vilka de avgörande skälen till att handläggningen av tvistemål tar för lång tid är svarade 65 procent av domarna och 53 procent av advokaterna att parterna inte tar ansvar för att målet drivs framåt och 43 procent av domarna och 79 procent av advokaterna svarade att domstolen inte prioriterar tvistemålen. På samma fråga svarade 26 procent av domarna och 63 procent av advokaterna att domstolen inte använder sig av de verktyg som rättegångsbalken erbjuder. Det var möjligt att välja flera svarsalternativ på frågan.

I slutet av enkäten svarade domarna och advokaterna på frågan om rättegångsbalken innehåller de verktyg som behövs för att domstolar ska kunna handlägga tvistemål på ett effektivt sätt. Svaren och svarsalternativen framgår av följande tabell.

Svarsalternativ	Domare	Advokater
Ja, och de används på rätt sätt.	22 %	9 %
Ja, men alla verktyg används inte.	46 %	72 %
Nej, verktygen behöver bli fler/ändras.	38 %	26 %

När det gäller förändringsförslag angav både domarna och advokaterna att domstolarna borde införa särskilda tvistemålsenheter och att stupstocksreglerna borde göras skarpare. Domarna föreslog även att domstolen ska ges större möjligheter att avvisa en stämningsansökan som efter ett kompletteringsföreläggande fortfarande inte är fullständig och att domstolen ska ges möjlighet att meddela tredsdom eller vidta liknande åtgärd under handläggningen mot en part som inte följer förelägganden eller tidsplanen. Vidare föreslog domarna att domstolen ska ges större möjligheter att ogilla en uppenbart ogrundad talan och att parterna ska ansvara för sin egen bevisning. I samband med förändringsförslagen angav också flera domare att de befintliga verktygen i rättegångsbalken skulle kunna utnyttjas oftare om de ägnade mer till åt tvistemålen.

När det gäller förändringsförslag lyfte advokaterna fram att domstolen behöver bli mer aktiv i sin handläggning och bl.a. ställa krav på parterna att tydliggöra sin talan. Vidare föreslog de att domstolen ska hålla ett planerings-sammanträde och upprätta en tidsplan i ett tidigare skede under förberedelsen samt att domstolen ska möjliggöra för parterna att få tillgång till akten via en digital plattform.

2.4 En förenklad kartläggning av bestämmelsen om sammanställningar

Under våren 2022, innan arbetsgruppen började arbeta med tvistemålsfrågor, genomförde gruppen en mindre undersökning om hur bestämmelsen om sammanställningar i 42 kap. 16 § rättegångsbalken tillämpas samt om den lagändring som genomfördes år 2016 har haft någon effekt (se Promemoria om tillämpningen av 42 kap. 16 § rättegångsbalken – ett försök till sammanställning, upprättad den 14 juni 2022). Bakgrunden var en förfrågan om bestämmelsen från danska justitiedepartementet. Frågor skickades ut inom ett nätverk för stora tingsrätter – Attunda tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Nacka tingsrätt, Solna tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Södertörns tingsrätt samt Vänersborgs tingsrätt. Alla åtta tingsrätter svarade. Domstolarna handlägger sammantaget drygt 40 procent av samtliga mål och ärenden vid Sveriges tingsrätter.

Av svaren framgår att sammanställningar sker i betydligt högre utsträckning i dag än före reformen år 2016. Några domstolar framhöll att man redan före reformen tillämpade reglerna på det sättet att sammanställningar gjordes i i stort sett alla dispositiva mål.

Samtliga domstolar uppgav samstämmigt att sammanställningar görs i i stort sett alla dispositiva mål men nästan aldrig i indispositiva mål. När det gäller vilka andra dispositiva mål som man inte gör sammanställningar i går uppfattningen isär något. Vissa domstolar menade att sammanställningar

regelmässigt inte görs i enklare mål, till exempel om penningkrav eller i förenklade tvistemål enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Andra domstolar menade att det regelmässigt upprättas sammanställningar även i förenklade tvistemål enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Några domstolar uppgav att det inte går att peka ut en särskild kategori utan att bedömningen görs från mål till mål.

Vidare fanns det en samstämmig uppfattning att sammanställningar upprättas efter den muntliga förberedelsen, dvs. inte under den inledande skriftväxlingen men inte heller först sedan skriftväxlingen är avslutad. I många fall utformas sammanställningen som en bilaga till eller integrerad i protokollet från den muntliga förberedelsen.

De flesta domstolar uppgav att sammanställningar på olika sätt har ökat kvaliteten i beredningen av tvistemålen och på så sätt också ökat effektiviteten. Positiva aspekter som lyftes fram är att en sammanställning som godtagits av parterna kan vara en utgångspunkt i domskrivningen, att parternas omständigheter och grunder blir tydligare både för rätten och för parterna själva, vilket leder både till effektivisering av handläggningen och till större förlikningsmöjligheter samt att en sammanställning underlättar inläsning av målet inför huvudförhandling. En genomarbetad sammanställning kan också underlätta genomförandet av huvudförhandlingen.

Samtidigt framhöll flera domstolar att det är en svår och tidskrävande uppgift att utforma en bra sammanställning som reder ut de tvistiga frågorna och inte endast består i ett hopklipp av parternas inlagor. Det finns också en risk att sammanställningarna kan bli för omfattande och otympliga och de kan snabbt bli inaktuella. Den övergripande uppfattningen var dock att sammanställningen – tillsammans med övriga processuella verktyg i rättegångsbalken – har bidragit till en mer effektiv tvistemålshantering.

2.5 Statistik

I regleringsbrevet för budgetår 2022 avseende Sveriges Domstolar anges att av tvistemålen i tingsrätt ska 75 procent ta högst sju månader att avgöra. Detta inkluderar både dispositiva och indispositiva tvistemål, men däremot inte gemensamma ansökningar om äktenskapsskillnad. För hovrätt anges att 75 procent av de tvistemål där prövningstillstånd beviljas ska ta högst tio månader att avgöra räknat från den tidpunkt då målet kom in till hovrätten.

Nedan framgår statistik gällande antal avgjorda ordinära tvistemål, exklusive familjemål, genom dom och omloppstider för åren 2018-2021 i tingsrätt och hovrätt. Tvistemål som avgjorts genom tredsdom ingår inte i siffrorna som redovisas i tabellerna.

TABELL 1 Antal avgjorda ordinära tvistemål, exklusive familjemål, genom dom i tingsrätt.

	2018	2019	2020	2021
Antal mål avgjorda genom dom med utgång stadfäst förlikning	4 410	4 418	4 145	4 830
Antal mål avgjorda genom dom med annan utgång än stadfäst förlikning (varav antal mål avgjorda med huf)	3 273 (1 274)	3 609 (1 211)	3 307 (1 117)	3 800 (1 260)
Totalt antal mål avgjorda genom dom	7 683	8 027	7 452	8 630

TABELL 2 Omloppstider för ordinära tvistemål, exklusive familjemål, avgjorda genom dom med annan utgång än stadfäst förlikning i tingsrätt.

	2018	2019	2020	2021
Omloppstid (inkommanddatum – > avgjortdatum) genomsnittlig	9,2	11	9,1	11,8
Omloppstid (inkommanddatum – > avgjortdatum) median	6,8	7	6,5	7,5
Omloppstid (inkommanddatum – > avgjortdatum) 75 percentil	12,6	13,7	13,1	14,6

TABELL 3 Antal avgjorda ordinära tvistemål, exklusive familjemål, genom dom i hovrätt och omloppstider.

	2018	2019	2020	2021
Antal mål avgjorda genom dom	417	316	286	330
Omloppstid (inkommanddatum – > avgjortdatum) genomsnittlig	11,6	11,6	12,5	15,1
Omloppstid (inkommanddatum – > avgjortdatum) median	11	11,2	11,8	13,9
Omloppstid (inkommanddatum – > avgjortdatum) 75 percentil	13,9	13,5	16,4	20,9

Av tabellerna framgår att antalet avgjorda ordinära tvistemål genom dom vid tingsrätterna har ökat samt att omloppstiderna har ökat från 2018 till 2021.

Vidare framgår att antalet avgjorda ordinära tvistemål genom dom har minskat i hovrätterna och att omloppstiderna från 2018 till 2021 har ökat.

2.6 Reformbehovet

En målsättning för det processrättsliga regelverket bör vara att varje rättegång är snabb, säker och billig. Effektiviteten har en särskild betydelse. Går rättegången att genomföra snabbt uppfylls nämligen ofta även de båda andra önskemålen. Utgången i målet blir i allmänhet osäkrare ju längre tiden går, eftersom bevisningen typiskt sett blir sämre ju längre från den ifrågasatta händelsen man kommer. Även parternas kostnader kan många gånger hållas nere om målet handläggs snabbt.

Att handläggningen av ett mål tar tid kan ibland ligga i svarandens intresse. Han eller hon kanske vill fördröja handläggningen i syfte att uppskjuta ett verkställbart avgörande. Det förekommer således att svaranden medvetet gör sig otillgänglig eller obstruerar på annat sätt. Ibland kan det ta åtskillig tid att nå svaranden för delgivning. När målet väl är klart för huvudförhandling kan svaranden försöka få rätten att ställa in förhandlingen och därmed skjuta upp avgörandet. I de fall käranden har ett berättigat krav på svaranden är det särskilt angeläget att domstolen, trots svarandens obstruerande, kan handlägga målet snabbt och effektivt.

Parter har rätt till ett avgörande inom skälig tid enligt artikel 6 Europakonventionen⁷. För att allmänheten ska ha förtroende för domstolarna krävs att handläggningen uppfattas som effektiv och att parterna får målen avgjorda inom skälig tid.

Rättegångsbalken trädde i kraft år 1948. Sedan dess har det skett flera reformer som har syftat till att effektivisera bestämmelserna som gäller förberedelsen i tvistemål, dvs. främst 42 kap. rättegångsbalken. Dessa ändrades på ett genomgripande sätt år 1988 genom en reform som syftade till att skapa ett effektivare och flexiblere förfarande genom att större hänsynstagande skulle tas till förhållandena i det enskilda målet. Samtidigt ställdes större krav på parterna och domstolen. (Se prop. 1986/87:89.)

Ytterligare reformer som syftade till att få till stånd förenklade och förbättrade handläggningsregler samt en snabbare och effektivare tvistemålshandläggning infördes år 2000 (se prop. 1999/2000:26).

Vidare genomfördes reformen *En modernare rättegång* år 2008. Den innebar krav på dokumentation av förhör genom videoteknik och möjligheter till deltagande vid sammanträden genom videokonferens. I fråga om förberedelsen i tvistemål ledde reformen bl.a. till en enhetligare reglering för sammanträden, en betoning av parternas ansvar för att målet drivs framåt samt strängare krav på domstolarna att upprätta sammanställningar och använda tidsplaner. (Se prop. 2004/05:131 s. 123 f.)

Fler förändringar för att effektivisera förberedelsearbetet, som bl.a. innebar strängare krav på domstolarna att upprätta sammanställningar, infördes år 2016 (se prop. 2015/16:39).

Regeringen har tidigare uttalat att det utgör ett allvarligt problem att det ibland utan godtagbar anledning tar lång tid att få dispositiva tvistemål avgjorda vid domstolarna (se prop. 1986/87:89 s. 84-85). Trots detta och att

⁷ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

det sedan rättegångsbalkens införande har skett många reformer för att åstadkomma ett modernt och effektivt processrättsligt regelverk, riktas det återkommande kritik mot handläggningen av sådana tvistemål i allmänna domstolar. Kritiken går ut på att handläggningen går långsammare än vad parter rimligen bör kunna förvänta sig. Uppfattningen har enligt arbetsgruppens uppfattning blivit alltmer utbredd – både hos domare och ombud. Att handläggningen av tvistemål går långsamt bekräftas av uppgifterna om att omloppstiderna har ökat från 2018 till 2021. Det bekräftas också av enkätsvaren från både domare och advokater.

Orsakerna till den långsamma handläggningen kan till viss del förklaras av att arbetsbelastningen för domare ofta är hög samt att brottmål, familjemål och vissa ärenden många gånger är av förturskaraktär och måste prioriteras i arbetet. I en ansträngd arbetssituation kanske domaren inte anser sig ha tid att lägga ner det arbete som krävs för att driva ett tvistemål framåt. I stället förekommer det att skrifter skickas fram och tillbaka utan att handläggningen av målet aktivt förs framåt. Motsvarande tendens finns också bland advokater. Fler förklaringar till att handläggningen av tvistemål tar lång tid framgår av enkätsvaren från domare och advokater, se avsnitt 2.3.

När det gäller större kommersiella tvister löses dessa många gånger genom skiljeförfarande i stället för i allmän domstol. Förfarandet regleras genom lagen (1999:116) om skiljeförfarande och syftar till att snabbt och slutligt avgöra tvister utan insyn utifrån. Lagen moderniserades år 2018 i syfte att skiljeförfarande skulle fortsätta att vara en effektiv och attraktiv form av tvistlösning. Av förarbetena framgår att skiljeförfarande som tvistlösning inom näringslivet blivit fortlöpande alltmer utbrett och betydelsefullt samt att, särskilt när det gäller större kommersiella tvister, skiljeförfarandet har kommit att dominera som tvistlösningsform. (Se prop. 2017/18:257 s. 21.)

Det är av stor vikt att kommersiella tvister prövas i allmän domstol. Skiljedomar blir bara offentliga om de klandras och då blir föremål för prövning i allmän domstol. De allra flesta skiljedomar ser således inte offentlighetens ljus. Om alltför många kommersiella tvister avgörs genom skiljeförfarande hämmas rättsutvecklingen. Näringslivet utvecklas nämligen ständigt och snabbt vilket innebär att nya juridiska frågeställningar uppkommer. Om inte rättsutvecklingen drivs framåt genom att ny praxis bildas, får frågeställningarna prövas mot lagar och rättspraxis som inte finns eller släpar. Det leder till att juridiska frågeställningar inom näringslivet blir mindre förutsebara.

För att rättsutvecklingen inte ska hämmas behöver domstolar kunna erbjuda ett snabbt, effektivt och rättssäkert tvistlösningsförfarande som är konkurrenskraftigt i förhållande till skiljeförfarande. Det behövs också av det skälet att skiljeförfarande har vissa brister, t.ex. att möjligheten till överklagande av en skiljedom är mycket begränsade och att de är så kostsamma att framför allt mindre och medelstora näringsidkare inte alltid har råd att driva en tvist.

Sammantaget finns det en utbredd uppfattning bland domare och ombud att handläggningen av dispositiva tvistemål tar alldeles för lång tid, vilket stöds av statistiska uppgifter om handläggningstider. Långsam handläggning utgör ett allvarligt problem eftersom parter i allmän domstol har rätt till ett avgörande inom skäligen tid. Det leder också till att kommersiella tvister sällan prövas i allmän domstol, vilket hämmar rättsutvecklingen. Arbetsgruppen anser därför att det finns behov av att reformera tvistemålsprocessen för att göra den snabbare och effektivare, utan att göra avkall på rättssäkerheten.

3 Nuvarande bestämmelser

3.1 Grundläggande processrättsliga principer

Rättegångsbalken utmärks av principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Principerna går delvis i varandra och utgör varandras förutsättningar. Muntlighetsprincipen innebär att processmaterialet ska läggas fram muntligen och inte skriftligen. Det råder ett förbud för part att läsa upp en skriftlig inlaga. Ett vittne får vid förhör i princip inte hänvisa till en skriftlig berättelse och det är i huvudsak förbjudet att som bevis åberopa skriftliga berättelser som tillkommit utom rätta med anledning av en redan inledd eller förestående rättegång. Av omedelbarhetsprincipen följer, om huvudförhandling hålls, att domen får grundas endast på vad som förekommit vid förhandlingen. Endast de domare som varit med om hela förhandlingen får delta i avgörandet. En förutsättning för omedelbarhet är att koncentrationsprincipen tillämpas. Den innebär att den processuella verksamheten ska – så långt möjligt – pågå utan uppehåll och tidsförlust. En huvudförhandling ska i princip fortgå i ett sammanhang. För att det ska få göras uppehåll i en huvudförhandling krävs att vissa särskilt angivna förutsättningar är uppfyllda.

3.2 Inledning av rättegång

Den som vill inleda rättegång mot någon ska hos rätten skriftligen ansöka om stämning. En ansökan om stämning ska bl.a. innehålla ett bestämt yrkande, en utförlig redogörelse för de omständigheter som åberopas till grund för yrkandet och uppgift om de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis. De skriftliga bevis som åberopas bör ges in tillsammans med ansökningen. Om stämningsansökan inte uppfyller kraven ska rätten förelägga käranden att avhjälpa bristen. Följer käranden inte ett sådant föreläggande ska ansökningen avvisas, om den är så ofullständig att den inte utan väsentlig olägenhet kan läggas till grund för en rättegång. Bestämmelsen om avvisning är obligatorisk och sanktionen måste föregås av minst ett föreläggande till käranden. Inte sällan skickas först ett sedvanligt föreläggande och, om bristen fortfarande kvarstår, ytterligare ett riktat föreläggande. Om stämningsansökan inte avvisas, ska rätten utfärda stämning på svaranden att svara på käromålet. (Se 42 kap. 1-5 §§ rättegångsbalken.)

3.3 Förberedelsens syfte

Handläggningen av tvistemål har delats upp i förberedelse och huvudförhandling. Gränsen är skarp och går när rätten vid ett sammanträde har konstaterat att det inte finns något hinder för huvudförhandlingen.

Om det utfärdas stämning ska förberedelse i målet äga rum. Förberedelsen har till syfte att klarlägga parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som parterna åberopar till grund för sin talan. Det ska också klarläggas vilka omständigheter som är tvistiga, vilka bevis som åberopas och bevisena samt om det finns förutsättningar för förlikning. (Se 42 kap. 6 § första och andra styckena rättegångsbalken.)

Rätten ska driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Så snart det lämpligen kan ske bör rätten höra parterna angående målets handläggning. (Se 42 kap. 6 § tredje stycket rättegångsbalken.)

3.4 Tidsplan

Domstolen ska upprätta en tidsplan för målets handläggning, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövt. Parterna ska fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas såvitt gäller dem och deras bevisning. Om en part bedömer att tidsplanen inte kan hållas, ska detta genast anmälas till rätten. Om rätten bedömer att tidsplanen inte kan hållas, ska parterna underrättas om detta. (Se 42 kap. 6 § fjärde stycket rättegångsbalken.)

Bestämmelsen om upprättande av tidsplan stramades upp år 2008. Målet var att rätten skulle upprätta tidsplaner i fler tvistemål än som då gjordes. Enligt förarbetena medförde en omsorgsfullt upprättad tidsplan en uppstramning och effektivisering av förberedelsen och gav såväl parterna som rätten en god överblick över processen och vilka åtgärder som återstod att vidta för att få målet till avgörande. Det skapade vidare förutsättningar för en snabbare handläggning (se prop. 2004/05:131 s. 132 f.).

3.5 Sammanställning

Rätten ska göra en skriftlig sammanställning av parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundas på, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl saknas behov av en sammanställning. Rätten får förelägga parterna att lämna underlag för sammanställningen. Innan förberedelsen avslutas ska parterna ges tillfälle att yttra sig över sammanställningen (se 42 kap. 16 § rättegångsbalken).

Bestämmelsen om sammanställningar stramades upp år 2008. Innan dess hade systemet med sammanställningar inte kommit att ges någon mer allmän tillämpning i domstolarna. Av förarbetena till uppstramningen framgår att en mera frekvent användning av sammanställningar förväntades få flera fördelar. En sammanställning skulle ge såväl rätten som parterna en god överblick över processen och vilka åtgärder som kunde behöva vidtas för att målet skulle bli klart för avgörande. Den skapade vidare bättre förutsättningar för en koncentrerad och effektiv huvudförhandling. Arbetet med sammanställningen skulle också tvinga parterna att precisera sina ståndpunkter. En välskriven sammanställning kunde även många gånger förväntas vara till stor hjälp vid domskrivningen (se prop. 2004/05:131 s. 130 f.).

Bestämmelsen stramades upp på nytt år 2016. I förarbetena anfördes att sammanställningar är ett bra verktyg för att effektivisera handläggningen av tvistemål i tingsrätt och att sådana därför borde användas i större utsträckning än i dag. Vidare framgick att den arbetsinsats som måste läggas ner på målet i ett tidigt skede av processen ofta kunde leda till tidsbesparingar i form av att dubbelarbete undveks, tvistefrågor förtydligades och klargjordes i ett tidigt skede av processen och att huvudförhandlingar därmed kunde genomföras som planerat och i flera fall till och med förkortas. När det gäller förlikningsförhandlingar utgjorde sammanställningar många gånger ett bra underlag för diskussionerna. (Se prop. 2015/16:39 s. 43 f.)

3.6 Åberopande av nytt processmaterial

I mål där förlikning om saken är tillåten får tingsrätten meddela parterna att förberedelsen vid en viss senare tidpunkt ska anses vara avslutad. Efter den tidpunkten får part åberopa en ny omständighet eller ett nytt bevis endast om

1. parten gör sannolikt att han har haft en giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare eller
2. målets prövning inte fördröjs i någon väsentlig mån, om åberopandet tillåts (se 42 kap. 15 a § första stycket rättegångsbalken).

Bakgrunden till bestämmelsen är att den tidigare ordningen inte gav parterna ett tillräckligt starkt incitament till att göra alla sina åberopanden i sådan tid att handläggningen kunde garanteras bli effektiv. Enligt förarbetena kunde det i någon utsträckning godtas att ett ombud, som vid inläsningen av målet inför en huvudförhandling upptäckte att det behövdes, gjorde en mindre justering på en eller annan punkt när det gällde de åberopanden han eller hon redan gjort. Det kunde dock inte mer allmänt godtas att parter och ombud gjorde sina närmare studier av sitt mål först i samband med att huvudförhandlingen närmade sig. Vidare angavs att parternas skyldighet att uppträda så att en huvudförhandling inte skulle behöva ställas in inte sanktioneras på annat sätt än genom ansvaret för rättegångskostnaderna, och detta sätt hade i praktiken visat sig inte vara effektivt. (Se prop. 1999/2000:26 s. 68 f.)

Bestämmelsen syftar alltså till att förhindra att huvudförhandlingar i tvistemål måste ställas in till följd av att parterna alltför sent slutligt sätter sig in i målen och därmed åberopar nya grunder eller ny bevisning så sent att motparten måste beredas tillfälle att i sin tur komplettera sin talan. Om en part efter det att stupstocken har börjat gälla ger in nytt material som tillåts enligt någon av undantagsreglerna måste motparten få möjlighet att i sin tur åberopa det material som han finner erforderligt. (Se Thornefors, Rättegångsbalk [1942:740] 42 kap. 15 a §, Lexino 2018-05-15 [JUNO].)

3.7 Tredskodom

Om svaranden inte följer ett föreläggande att skriftligen avge svaromål vid påföljd att tredskodom annars kan komma att meddelas mot honom eller henne, får sådan dom meddela, om inte käranden motsatt sig det. Svaranden ska anses ha följt ett sådant föreläggande, om han eller hon klargjort sin inställning till kärandens yrkande och angett skäl som kan vara av betydelse vid prövning av saken. (Se 44 kap. 7 a § rättegångsbalken.)

Med skäl som kan vara av betydelse vid prövningen av saken innebär att det ska vara möjligt att av svaromålet kunna utläsa om kärandens talan medges eller bestrids. Det finns alltså inte något krav på att svaranden ska utveckla sin talan mer ingående eller lägga fram bevisning till stöd för sina uppgifter för att undvika att tredskodom kan komma att meddelas.

Tredskodom får också meddelas mot svaranden i ett annat fall. Det gäller om käranden har grundat sitt yrkande på ett skriftligt fordringsbevis eller på en skriftlig utfästelse som rör annan fullgörelse än betalning. Då får tredskodom meddelas även om svaranden, efter föreläggande att skriftligen avge svaromål vid påföljd av tredskodom, har uppfyllt vad som sägs i 44 kap. 7 a § andra stycket rättegångsbalken men inte förmått visa sannolika skäl för sin inställning. Det finns vissa undantag då tredskodom inte får meddelas, t.ex. om tredskodom tidigare meddelats i saken eller om käranden motsätter sig det. (Se 44 kap. 7 b § rättegångsbalken.)

Det finns också möjlighet att meddela tredskodom mot käranden. Om käranden underlåter att medverka i målet, får han eller hon föreläggas att senast en viss dag ange om han vidhåller sin talan vid påföljd att tredskodom annars kan komma att meddelas mot honom eller henne. Om käranden inte

följer ett sådant föreläggande får tredsdom meddelas mot honom eller henne. (Se 42 kap. 11 § andra stycket och 44 kap. 7 c § rättegångsbalken.)

Bestämmelsen om tredsdom mot käranden ger rätten ett verktyg att sätta press på käranden att lojalt medverka till att processen drivs framåt.

3.8 Sanktion avseende rättegångskostnader

Om en part inte följer rättens föreläggande eller genom vårdslöshet eller försummelse fördröjer målets handläggning och orsakar en kostnad för motparten, är parten skyldig att ersätta motpartens kostnad, oavsett hur rättegångskostnaderna i övrigt ska fördelas (se 18 kap. 6 § rättegångsbalken).

Syftet med regleringen är att främja snabbheten och koncentrationen i förfarandet. Försummelsen kan exempelvis bestå i att en part underlåter att följa rättens föreläggande om personlig inställelse eller om företeende av skriftlig handling eller föremål som behövs såsom bevis. Vidare kan den bestå i att en part underlåter att i rätt tid fullständigt ange sin ståndpunkt i målet, såsom när parten vid huvudförhandlingen åberopar nya omständigheter till grund för sin talan eller först vid huvudförhandlingen gör invändning om att målet inte bör tas upp till prövning, liksom när en part inte i god tid före huvudförhandlingen uppger de bevis han vill åberopa (se NJA II 1943 s. 232).

För att ersättningskyldighet ska föreligga enligt paragrafen krävs att partens vårdslöshet eller försummelse har vållat uppskov i målet eller på annat sätt förorsakat motparten kostnader, såsom när huvudförhandlingen måste inställas eller uppskjutas för den försumlige partens hörande eller för att bereda motparten tillfälle att bemöta av parten anförda omständigheter eller när motparten fått vidkännas utgifter för bevisning som föranletts av partens ogrundade påståenden (se NJA II 1943 s. 232).

3.9 Ansvar för bevisning

En grundläggande processrättslig princip är den s.k. fria bevisprövningen, som anses komma till uttryck i 35 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken. I bestämmelsen anges att "Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat". Principen innebär att det inte ställs några begränsningar gällande vilka former av bevismedel som får användas, samt att rätten fritt kan bedöma värdet eller styrkan av den bevisning som lagts fram. Det bakomliggande syftet med regleringen är att så långt som möjligt uppnå ett materiellt riktigt resultat.

Parterna ansvarar för bevisningen, vilket innebär att de ska spåra upp den och lägga fram den (se 35 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken). Stämningens ansökan och svaromålet ska innehålla uppgift om de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis (se 42 kap. 2 § första stycket 3 och 7 § första stycket 4 rättegångsbalken). Vidare bör parterna ge in de skriftliga bevis som åberopas tillsammans med ansökan om stämning eller svaromålet (se 42 kap. 2 § fjärde stycket och 7 § andra stycket rättegångsbalken).

Under förberedelsen ska parterna, i den mån det inte skett tidigare, uppge de bevis som de vill åberopa och vad de vill styrka med varje bevis. Skriftliga bevis som inte redan företetts ska genast framläggas. Parterna är skyldiga att på framställning av motparten uppge, vilka andra skriftliga bevis de innehar. (Se 42 kap. 8 § första stycket rättegångsbalken.)

Rätten bör ska se till att frågan om vilken bevisning parterna vill åberopa klargörs på ett tidigt stadium i processen och kan genom materiell processledning peka på vikten av att åberopa bevisning i visst hänseende.

Det är domstolen som ska se till att de personer som ska höras vid en huvudförhandling inställer sig (jfr 36 kap. 7 § första stycket rättegångsbalken). Domstolen utfärdar kallelser och ser normalt till att dessa delges. Det är endast domstolen som kan förelägga och besluta om påföljder för en underlåtenhet att följa en kallelse. Även om rätten bör uppmana den part som åberopar vittnen att informera dem om tidpunkten för huvudförhandling, om en sådan har bestämts, får rätten inte lägga över ansvaret för att kalla ett vittne på parten (se JO:s beslut dnr 680-2012 i ämbetsberättelse 2013/14 s. 317).

4 Något om tidsplan och bevisning i skiljeförfarande

Skiljeförfarande är ett alternativt tvistlösningsförfarande som regleras i lagen (1999:116) om skiljeförfarande. Förfarandet bygger på principen om avtalsfrihet och syftar till att snabbt och slutligt avgöra tvister utan insyn utifrån.

I ett skiljeförfarande där Skiljedomsreglerna för Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut (skiljedomsreglerna) tillämpas upprättas en tidsplan i ett tidigt skede i processen. Så snart målet hänskjutits till skiljenämnden ska parterna kallas till ett planerings-sammanträde i syfte att planera och fastställa en tidsplan och ordningen för handläggningen (se 28 § skiljedomsreglerna). Skiljenämnden ska under, eller omedelbart efter sammanträdet, fastställa en tidsplan. Innan målet hänskjuts till skiljenämnden sker viss handläggning av styrelsen i Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut, bl.a. ska käranden ha skickat in en påkallelsekrift som svaranden ska ha svarat på, eller åtminstone förelagts att svara på.

När det gäller ansvar för den muntliga bevisningen är det parterna som ansvarar för att åberopade förhörspersoner inställer sig. Om ett vittne uteblir har en part ingen ovillkorlig rätt att få en förhandling inställd. Konsekvensen av att ett vittne inte kan nås eller av annan orsak inte kan höras får bedömas från fall till fall av skiljemännen (se prop. 1998/99:35 s. 114).

5 Något om tidsplan och bevisning i det norska tvistemålsförfarandet

År 2008 trädde en ny tvistemålslag (Lov om mekling og rettergang i sivile tvister [tvisteloven], LOV-2005-06-17-90) i kraft i Norge. Syftet var att skapa en snabbare och mer kostnadseffektiv civilprocess. En av grundtankarna bakom tvisteloven är att tvister i möjligaste mån ska avgöras utanför domstol och att domstolsförfarandet därigenom ska göras mer tillgängligt för de tvister som anses höra hemma där (se SOU 2007:26 s. 139 f).

I tvisteloven anges att rätten ska upprätta en tidsplan i samråd med parterna direkt efter att svaromål inkommit (se § 9-4). Samrådet ska ske genom sammanträde vid domstolen, som kan vara ett distanssammanträde. Vid samrådet ska bl.a. tiden för huvudförhandling bestämmas, som endast om särskilda skäl föranleder det får sättas vid en tidpunkt senare än 6 månader

efter stämning i målet. I tidsplanen ska rätten ange tidsfrister för de processhandlingar som ska vidtas.

När det gäller ansvaret för den muntliga bevisningen är det som huvudregel advokaten, om en part företräds av en sådan, som är ansvarig för att kalla de vittnen som advokatens klient åberopar (se § 13-3 tvisteloven). Om inte parten företräds av en advokat kan rätten förelägga parten själv eller ett juridiskt ombud att kalla vittnen. När det gäller kallelse av sakkunnig och övriga fall, ansvarar rätten för kallelserna.

6 Tidigare förslag om parternas ansvar för den muntliga bevisningen

Frågan om parternas ansvar för bevisningen har tidigare tagits upp i olika betänkanden. I samband med reformen *En modernare rättegång* anförde 1999 års rättegångsutredning att systemet med att domstolen ansvarar för att förhörspersoner inställer sig till huvudförhandlingen har många fördelar med tanke inte minst på att det är rätten som kan sägas ha det yttersta ansvaret när det gäller att avgöra vilka som ska vara närvarande och hur de ska vara närvarande. Utredningen anförde att det ändå inte är någon självklarhet att det är domstolen som måste svara för kallelsearbetet och att det t.ex. i Danmark vid en del byretter är relativt vanligt att parterna i ett tvistemål själva kallar sina vittnen och även ser till att dessa inställer sig vid huvudförhandlingen. På grund av fördelarna med den nuvarande ordningen ansåg utredningen att den inte borde ändras (se SOU 2001:13 s. 258 f.).

Regeringen instämde i de slutsatser som 1999 års rättegångsutredning kom fram till (se prop. 2004/05:131 s. 133).

Några år senare föreslog Utredningen om alternativa former för tvistlösning vid tingsrätt ett alternativt tvistemålsförfarande, som benämndes snabbrättegång, som bl.a. innebar att parterna själva skulle se till att de vittnen som åberopades inställde sig till det tillfälle då de skulle höras. Förslaget motiverades bl.a. av att proceduren för domstolen att utfärda kallelser ofta kan vara tidsödande och fördröja handläggningen samt att det i allmänhet är parterna som har bäst kännedom om var de vittnen som åberopas befinner sig och hur de kan kontaktas. Vidare anförde utredningen att parternas ansvar för vittnenas inställelse skulle sätta större press på parterna att aktivt verka för att förhörspersoner verkligen inställer sig till det tillfälle då de ska höras (se SOU 2007:46 s. 18-19 och s. 192).

Förslaget om snabbrättegång innebar att större ansvar överlag skulle läggas på parterna, vilket flera remissinstanser var positiva till. Flera instanser anförde dock att förslaget ställde höga krav på juridisk kunskap, vilket målgruppen för snabbrättegångar inte alltid förväntades besitta (se Remissammanställning [Ju 2007/4441/DOM], Betänkande av Utredningen om alternativa former för tvistlösning vid tingsrätt [SOU 2007:26], s. 74 f.).

När det gäller parternas ansvar för att åberopade vittnen skulle inställa sig då de skulle höras, var några remissinstanser positiva till förslaget. Västsvenska Industri- och Handelskammaren anförde till och med att en motsvarande regel borde gälla i alla tvistemål. Fakultetsnämnden vid Stockholms universitet ifrågasatte samtidigt förslaget på flera punkter. Fakultetsnämnden anförde bl.a. att det skulle innebära att parternas rättssäkerhetsintressen skulle få stå tillbaka och pekade på att regeln kunde slå särskilt hårt mot en

part som försökte få till stånd förhör med en person som är anställd av motpartsföretaget eller en person som parten inte alls har någon relation till. Vidare anförde fakultetsnämnden att det var tänkbart att vittnet inte skulle göra sig besvär att inställa sig eftersom utevaron inte medförde några påföljder. (Se samma remissammanställning, s. 101 f.)

7 Överväganden och förslag

7.1 Förslagen avser substansmålen

Arbetsgruppens bedömning: Domstolarna ska sortera målen i enklare tvistemål och substansmål för att åstadkomma en ändamålsenlig fördelning av resurserna för tvistemålshandläggning. Förslagen för att effektivisera tvistemålshandläggningen avser främst substansmål.

Inför arbetsgruppens överväganden om vilka verktyg som behöver vässas för att åstadkomma en effektivare tvistemålshandläggning är det motiverat att säga något kort om de olika tvistemålstyperna. Variationen av dispositiva tvistemål är stor. Det gäller bl.a. i fråga om tvistevärde och utredningens omfattning samt hur komplexa rättsfrågorna framstår. Av enkätsvaren framgår att den typ av dispositiva tvistemål som vanligtvis tar lång tid att handlägga är stora och medelstora tvistemål med ett tvistevärde om 100 000 kr eller högre samt mindre tvistemål i vilka minst en av parterna har rättshaveristiskt beteende. Av svaren framgår dock inte närmare i vilka typer av mål de vanligaste problemen förekommer.

Enligt arbetsgruppen kan de flesta tvistemål sorteras i två kategorier – enklare tvistemål och s.k. substansmål. Med enklare tvistemål avses mål där utredningen är begränsad, eventuella förhörspersoner få och rättsfrågorna klara. Även om många förenklade tvistemål enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken utgör sådana enklare tvistemål kan inte tvistevärdet helt och hållet vara avgörande för sorteringen. En sådan ordning skulle inte vara rättvisande. Även många ordinära tvistemål, oavsett tvistevärde, får nämligen också betraktas som enklare. Det gäller t.ex. fordringsmål där svaranden invänder att skulden är betald eller att betalningsförmåga saknas. Målen avgörs många gånger genom tredskodom. Enklare tvistemål får även anses omfatta fordringsmål där t.ex. ett företag har sålt en vara eller en tjänst och svaranden har gjort en svepande invändning om att varan eller tjänsten helt eller delvis är behäftad med fel. Sådana mål avgörs många gånger genom att parterna ingår en förlikning vid den muntliga förberedelsen. Vidare får de flesta mål som avgörs utan huvudförhandling eller genom huvudförhandling i förenklad form anses vara enklare tvistemål.

Substansmålen utgörs av de mål som har en mer omfattande utredning än de enklare målen eller innehåller komplexa rättsfrågor eller båda delarna. Det utmärkande med måltypen är att det finns minst en rätts- eller bevisfråga av viss substans, dvs. som kräver mer än enkla överväganden. Substansmål handlar exempelvis om fel i fastighet, utförande av entreprenad, skadestånd eller klander av bodelning. Den här typen av mål avgörs sällan genom tredskodom men däremot många gånger genom att parterna ingår förlikning. När ingen förlikning avgörs de i de allra flesta fall vid en huvudförhandling. Trots att det finns vissa gemensamma nämnare för substansmålen är variationen inom målkategorin stor. Såväl stora entreprenadmål med många

komplexa bevis- och rättsfrågor som mindre mål om fel i fastighet som bara omfattar en, mer eller mindre svår, bevisfråga ingår i målkategorin.

Det är inte alltid enkelt att dela upp tvistemålen i enklare mål respektive substansmål. Arbetsgruppen bedömer dock att en erfaren tingsrättsdomare bör kunna sortera de flesta målen i respektive målkategori utan några svårare överväganden. Det är även tänkbart att en kvalificerad beredningsjurist kan sortera tvistemålen. Beroende på domstolens storlek och hur handläggningen är organiserad kan sorteringsarbetet se olika ut på olika domstolar.

När det gäller de problem med tvistemålshandläggningen som framgår av enkätsvaren bedömer arbetsgruppen att dessa huvudsakligen rör substansmål. Skälet är att enkäten tar sikte på tvistemål som handläggs långsamt samtidigt som handläggningen av enklare tvistemål tenderar att gå relativt snabbt, främst på grund av att de ofta avgörs genom tredsdom eller på handlingarna.

Arbetsgruppen anser att det är av stor vikt att sortera tvistemål i enklare tvistemål och substansmål för att anpassa handläggningen efter respektive måltyp och därmed uppnå en så ändamålsenlig fördelning av resurserna som möjligt. När det gäller de enklare tvistemålen bör domstolens resurser koncentreras till enkla och nödvändiga handläggningsåtgärder som främjar en snabb, smidig och billig process. Det innebär bl.a. att någon tidsplan eller sammanställning inte bör upprättas, i vart fall inte före en eventuell muntlig förberedelse. En sådan handläggning överensstämmer enligt arbetsgruppens uppfattning med hur sådana mål hanteras i dag.

Handläggningen av substansmål kräver däremot typiskt sett mer tid och omsorg. Det finns behov av att anpassa handläggningen i substansmål efter målets karaktär och omfattning. I de allra flesta fall behöver domaren använda sig av rättegångsbalkens verktyg, såsom tidsplan och sammanställning, för att planera handläggningen och reda ut målet och inte sällan är det en fördel för handläggningen med en tidig domarinblandning. Förslag som avser att vässa verktygen i rättegångsbalken får därför störst effektivitetsvinster vid handläggning av substansmål. Mot den bakgrunden kommer arbetsgruppen att koncentrera sina överväganden och förslag till substansmål. När arbetsgruppen i det följande skriver om tvistemål avses således substansmålen. Vissa av förslagen är dock tillämpliga på samtliga dispositiva tvistemål, se avsnitt 7.5 och 7.8.

7.2 Rättegångsbalken är i stora delar ändamålsenlig

Arbetsgruppens bedömning: Rättegångsbalkens regler om handläggning av dispositiva tvistemål är i stora delar ändamålsenliga. Det finns emellertid utrymme att tillämpa de befintliga reglerna på ett sätt som ger mer stöd åt handläggningen. För att åstadkomma en sådan tillämpning ska tingsrätter och hovrätter bilda nätverk samt anordna seminarier och utbildningar.

Av enkätsvaren framgår att många domare och advokater anser att tvistemålen tar lång tid att handlägga. Samtidigt angav 46 procent av domarna och 72 procent av advokaterna att rättegångsbalken innehåller de verktyg som krävs för att domstolar ska kunna handlägga tvistemål på ett effektivt sätt, men att alla verktyg inte används. Advokaterna framhöll att domstolen behöver bli mer aktiv under handläggningen. Många av domarna angav vidare att de befintliga verktygen i rättegångsbalken skulle kunna utnyttjas bättre om de ägnade mer tid åt tvistemålen.

Enkätsvaren leder arbetsgruppen till slutsatsen att de allra flesta bestämmelser om förberedelse i tvistemål i rättegångsbalken är ändamålsenliga, under förutsättning att de tillämpas på avsett vis. Av svaren framgår vidare att det finns behov av att öka tillämpningen av de olika processuella verktyg som finns i det nuvarande regelverket.

En åtgärd som ger mer stöd åt handläggningen skulle kunna vara att tingsrätter och hovrätter bildar domstolsövergripande nätverk som sammanträder på regelbunden basis, likt det etablerade nätverket Drograxisgruppen. Ett sådant nätverk skulle t.ex. kunna diskutera tillämpningsfrågor samt utarbeta riktlinjer och rekommendationer gällande tillämpning av rättegångsbalkens förberedelseregler.

En ökad tillämpning av verktygen i rättegångsbalken skulle också kunna uppnås genom domstolsövergripande seminarier och utbildningar, förslagsvis anordnade av Domstolsakademin. Ett exempel på en fråga som lyftes fram i enkäten är hur domstolen hanterar parter som anger bristfälliga bevissteman eller inte anger något bevisstema alls. Ett förbättringsområde som flera advokater uppmärksammade i enkäten är att domare bör vara mer aktiva i processledningen, särskilt när det gäller att klargöra de omständigheter som ligger till grund för motpartens talan. Den här typen av tillämpningsfrågor passar väl att behandla vid seminarier för domare.

I arbetet med att anordna nätverksträffar och utbildningsinsatser är det viktigt att involvera domstolens externa intressenter, bl.a. ombud. Intressenterna kan många gånger komma med värdefulla synpunkter på hur domstolen kan tillämpa regelverket för att effektivisera handläggningen.

Genom att bilda nätverk samt anordna seminarier och utbildningar skulle domare ges bättre förutsättningar att tillämpa reglerna på ett sätt som ger mer stöd åt handläggningen. Det skulle leda till en effektivare handläggning. Sådana arrangemang skulle sannolikt även leda till ett större engagemang i tvistemålshandläggningen, vilket skulle kunna leda till att dessa mål prioriteras högre än i dag.

7.3 Utgångspunkter för en reformerad tvistemålsprocess

Arbetsgruppens bedömning: En reformerad tvistemålsprocess bör utgå från att parterna ska ta större ansvar för att driva målet framåt, att processens tyngdpunkt ska ligga i ett tidigare skede än enligt nuvarande ordning och att domare ska vara mer aktiva under handläggningen i processens inledande skede.

För att åstadkomma en effektiv och modern tvistemålshandläggning krävs enligt arbetsgruppen inte bara nätverk och utbildningsinsatser för att öka tillämpningen av befintligt regelverk. Vissa av rättegångsbalkens centrala verktyg under förberedelsen behöver också göras skarpare. Innan arbetsgruppen går in på vilka verktyg i rättegångsbalken som behöver vässas för att leda till högre effektivitet, bör utgångspunkterna för en reformerad tvistemålsprocess slås fast.

Det övergripande målet med alla processrättsliga reformer bör vara att domstolarna ska fortsätta att leva upp till de krav som medborgarna har rätt att ställa på rättssäkra avgöranden inom rimlig tid. Det innebär att de processrättsliga reglerna bör skapa så goda förutsättningar som möjligt för den som vänder sig till domstol med ett anspråk att få sin sak prövad inom skäligen tid och för den som utsätts för ett oberättigat krav att så snabbt som

möjligt komma ifrån den press som en rättegång innebär. I förändringsarbetet bör tas till vara den tekniska utvecklingen som skett i samhället. Det är också viktigt att förändringsarbetet utgår från att handläggningen i domstolarna ska kunna anpassas till behoven i de enskilda fallen, samtidigt som kraven på förutsebarhet och rättssäkerhet inte får åsidosättas. Vidare bör de processrättsliga reglerna vara utformade så att parterna – i den mån det är möjligt – kan tillvarata sin rätt utan juridiskt ombud. (Jfr prop. 2004/05:131 s. 78-79.)

När det gäller de närmare utgångspunkterna för förslagen i promemorian bör de tas fram utifrån problemen med den nuvarande ordningen. Mot bakgrund av de vanliga problem som identifierats i enkätsvaren drar arbetsgruppen slutsatsen att parterna inte tar ett tillräckligt stort ansvar för att driva målets handläggning framåt. Flera vanliga problem utgörs nämligen av att parter inte följer frister i tidsplanen eller förelägganden avseende när yrkanden, grunder och bevisuppgift ska anges samt när skriftlig bevisning ska skickas in till domstolen. Slutsatsen stöds av svaren som lämnats på frågan om vilka som är de avgörande skälen till att handläggningen av tvistemål tar för lång tid. Då svarade 65 procent av domarna och 53 procent av advokaterna att parterna inte tar ansvar för att målet drivs framåt. En utgångspunkt för en reformerad tvistemålsprocess bör därför vara att parterna ska ta större ansvar för att driva målet framåt.

En annan slutsats som arbetsgruppen drar av enkätsvaren är att tyngdpunkten i förberedelsefasen ligger i tiden efter den muntliga förberedelsen, trots att rättegångsbalken utgår från att tyngdpunkten ska ligga före sammanträdet (jfr 42 kap. 9 § fjärde stycket som anger att förberedelsen om möjligt ska avslutas vid sammanträdet). Slutsatsen bygger bl.a. på att vanliga problem som identifierats i enkätsvaren är att parter sällan anger bevisuppgift före den muntliga förberedelsen och att parter åberopar nya omständigheter och bevisning i ett sent skede. En annan utgångspunkt bör därför vara att processens tyngdpunkt ska ligga i ett tidigare skede än enligt nuvarande ordning.

Om parterna tar ett större ansvar för att målets handläggning drivs framåt kommer tyngdpunkten att flyttas till tiden före den muntliga förberedelsen. Utgångspunkterna går därför hand i hand. För att större krav ska kunna ställas på parterna, behöver det finnas en garanti för att kraven efterlevs. Domare behöver därför bli mer aktiva i handläggningen. En tredje utgångspunkt för arbetsgruppens förslag bör alltså vara att domare ska vara mer aktiva i handläggningen, framför allt under den tidiga förberedelsefasen.

Sammanfattningsvis anser arbetsgruppen att den reformerade tvistemålsprocessen bör utgå från att parterna ska ta större ansvar för att driva målet framåt, att processens tyngdpunkt ska ligga i ett tidigare skede än den har kommit att göra enligt nuvarande ordning och att domare ska vara mer aktiva i handläggningen i processens inledande skede.

7.4 En tidsplan ska upprättas i ett tidigt skede i processen

Arbetsgruppens förslag: En tidsplan ska skyndsamt upprättas efter att svaromål har kommit in till tingsrätten. En tidsplan ska upprättas i fler tvistemål än enligt nuvarande ordning.

Tyngdpunkten i processen behöver tidigareläggas

Rättegångsbalken anger att förberedelsen om möjligt ska avslutas vid den muntliga förberedelsen (se 42 kap. 9 § fjärde stycket). Det sker i princip aldrig eftersom tvistemålsprocessen många gånger börjar ”på riktigt” vid den muntliga förberedelsen. Det är först då domstolen har hunnit läsa in sig på målet och kan ställa frågor till parterna för att utreda de tvistiga omständigheterna. Det är också då domstolen normalt upprättar en tidsplan och börjar ställa krav på parterna att ange bevisuppgift och ge in skriftlig bevisning. Om domaren ställer frågor till parterna i syfte att klargöra de tvistiga omständigheterna och parterna inte kan, eller av processtaktiska skäl inte vill, svara på frågorna, blir följden att flera omständigheter tillkommer vid skriftväxlingen efter sammanträdet. Även angivande av bevisuppgift och ingivande av skriftlig bevisning sker många gånger efter sammanträdet. Tyngdpunkten i processen hamnar då på perioden efter den muntliga förberedelsen fram till dess att förberedelsen anses avslutad eller strax före huvudförhandling ska hållas.

Det främsta problemet med att tvistemålsprocessens tyngdpunkt ligger under perioden efter den muntliga förberedelsen, som lyfts fram i enkätsvaren, är att parterna ofta åberopar ny bevisning och nya omständigheter i ett sent skede i processen, dvs. i nära anslutning till att förberedelsen anses avslutad eller nära inpå huvudförhandlingen. Det kan leda till att den planerade huvudförhandlingen behöver ställas in eller att tidsplanen inte kan hållas eftersom motparten då behöver mer tid på sig att se över sin talan och bevisning.

Ett annat problem med att processen är framtung, som lyfts fram i enkätsvaren, är att de tvistiga omständigheterna inte klargörs tillräckligt och att bevistema saknas eller är bristfälligt. Om sådana omständigheter inte kan klargöras under den muntliga förberedelsen behöver det nämligen göras senare. I de allra flesta fall sker det då genom skriftväxling, vilket riskerar att göra handläggningen onödigt omständlig och omfattande. Detsamma gäller angivande av bevisuppgift och klargörande av bevistema.

Sammantaget leder nuvarande ordning till flera problem som gör handläggningen ineffektiv. Det finns därför behov av att tidigarelägga processens tyngdpunkt. Det skulle kunna göras genom att lägga större ansvar på parterna att ange de omständigheter och den bevisning som de vill åberopa i ett tidigt skede. Då skulle processens tyngdpunkt kunna flyttas till perioden före den muntliga förberedelsen, vilket skulle kunna leda till att förberedelsen i många fall kan avslutas i samband med sammanträdet.

En tidsplan bör upprättas skyndsamt efter att svaromål kommit in

En tänkbar lösning för att flytta tyngdpunkten i processen till ett tidigare skede är att ställa krav på domstolen att upprätta en tidsplan i ett tidigt skede i handläggningen. För att upprätta en tidsplan behöver en domare eller annan jurist läsa in sig på målet och fundera över vilka delar som behöver kompletteras eller tydliggöras. Det skulle sannolikt leda till att domstolen i högre grad än enligt nuvarande ordning ställde krav på parterna att tydliggöra grunderna och ange bevisning samt bevistema redan före den muntliga

förberedelsen. En tidigare kontakt med parterna ger också väsentligt bättre förutsättningar för att genomföra den muntliga förberedelsen på ett effektivt sätt. Frågan är vid vilken tidpunkt det är lämpligast att upprätta tidsplanen.

I enkäten fanns en fråga till respondenten om han eller hon hade förslag på hur handläggningen av tvistemål skulle kunna bli mer effektiv. Flera advokater föreslog då att en tidsplan skulle upprättas i ett tidigt skede av förberedelsen och att domstolen dessförinnan skulle hålla ett planeringssammanträde. Förslagen ligger i linje med hur handläggningen i ett skiljeförfarande ser ut. I ett sådant förfarande ska nämligen en tidsplan upprättas direkt efter att svaromålet har kommit in. Detsamma gäller enligt den norska tvistemålslagen. Ett av syften med både skiljeförfarande och den norska tvistemålsprocessen är att de ska vara snabba. För att åstadkomma snabbhet finns krav på att upprätta en tidsplan efter att svaromål har skickats in. Detta talar för att en lämplig tidpunkt för upprättande av en tidsplan – även i rättegångsbalken – är efter att svaromål har kommit in. En tidsplan som upprättas efter att svaromålet har kommit in skulle kunna förelägga parterna att ange de omständigheter och den bevisning som de vill åberopa före den muntliga förberedelsen. Processens tyngdpunkt skulle då tidigareläggas. På så sätt säkerställs också att målet inte blir liggandes utan handläggningsåtgärd för länge.

I de mål som avslutas genom att parterna ingår förlikning vid den muntliga förberedelsen, kan det av effektivitetsskäl invändas mot att domstolen och parterna lägger ned tid på att upprätta en tidsplan före sammanträdet. Att ställa krav på upprättande av en tidsplan i ett tidigare skede ligger dock i linje med hur nuvarande regelverk om förberedelse i tvistemål är utformat. Det ställs t.ex. redan krav på att parterna i samband med stämningsansökan eller svaromål ska lämna en redogörelse för de omständigheter som åberopas till grund för talan, ange bevisuppgift samt lämna in skriftliga bevis. Dessutom anges i rättegångsbalken att om ett sammanträde hålls, ska förberedelsen som utgångspunkt avslutas då. Ett krav på att upprätta en tidsplan för att flytta processens tyngdpunkt till ett tidigare skede syftar således till att säkerställa att nuvarande krav på parterna att ange yrkanden, grunder, bevisning och bevisstema uppfylls.

Sammantaget föreslår arbetsgruppen att en tidsplan ska upprättas skyndsamt efter att svaromål har kommit in till domstolen. Vad som avses med skyndsamt beror på målets omfattning och karaktär. Ett riktmärke bör emellertid vara senast inom två veckor efter att svaromål har inkommit. I mycket omfattande och komplexa mål bör något längre tid kunna godtas.

En tidsplan bör upprättas i fler mål

Arbetsgruppens uppfattning är att en tidsplan är av stor vikt för att handläggningen ska drivas framåt. Den stramar upp och effektiviserar förberedelsen samt skapar förutsättningar för en snabbare handläggning. Av enkätsvaren framgår att 30 % av advokaterna anser att ett vanligt problem vid den muntliga förberedelsen är att domstolen inte upprättar en tidsplan. Mot denna bakgrund anser arbetsgruppen att en tidsplan bör upprättas i fler tvistemål än vad som görs i dag.

Nuvarande bestämmelse om tidsplan innebär att en sådan plan inte behöver upprättas i ett stort antal mål, närmare bestämt sådana mål där det på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövligt. De enklare tvistemålen bör även fortsättningsvis undantas från kravet på upprättande av tidsplan. I dessa mål är det i princip aldrig motiverat att lägga

ned resurser på att upprätta en tidsplan. Alla tvistemål som omfattar åtminstone någon rätts- eller bevisfråga av substans bör dock omfattas av kravet på upprättande av tidsplan. På så sätt säkerställs att handläggningen av sådana mål blir snabb och effektiv.

Samråd med parterna

Innan tidsplanen upprättas bör domstolen ha kontaktat parterna för att ge dem tillfälle att lämna synpunkter på målets handläggning, lämpligen via e-post men kontakt kan även tas via telefon. I större mål, där exempelvis utredningen är omfattande eller preliminärfrågor behöver behandlas, kan det vara mest ändamålsenligt att diskutera målets handläggning vid ett videolänks- eller telefonmöte. Vid samrådet kan domstolen efterfråga parternas synpunkter gällande behovet av ytterligare skriftväxling och när inlagor i så fall kan skickas in, hur bevisningen ska läggas fram och när den ska ges in, om det finns preliminärfrågor som kan behöva behandlas samt hur de anser att målet bör avgöras. Om målet ska avgöras efter huvudförhandling kan synpunkter gällande hur många domare som ska avgöra målet samt uppskattat antal huvudförhandlingsdagar lämnas. Ett annat sätt kan vara att rätten föreslår en tidsplan som parterna får yttra sig över, se exempel i bilaga. Vad som är lämpligast får avgöras utifrån målets karaktär.

Arbetsgruppens uppfattning är att ombuden normalt har en ganska god uppfattning om omfattningen av målet, även i ett tidigt skede av förberedelsen. Att tidsplanen upprättas i samråd med parterna, så långt som är möjligt, leder sannolikt till att parterna i högre utsträckning lojalt följer tidsplanen. Den kan då fungera som ett planeringsverktyg både för rätten och parterna samt en piska för parterna att i möjligaste mån följa den för att driva målet mot ett snabbt avgörande.

I vissa mål kan det vara svårt att få kontakt med en part för samråd om handläggningen, t.ex. om parten inte har lämnat e-postadress eller telefonnummer. I sådana fall bör det krävas att domstolen gör minst ett försök till kontakt. Om samråd inte kan komma tillstånd före fristen då tidsplanen ska vara upprättad får domstolen upprätta den ändå. Parten har då försummat sin möjlighet att påverka utformningen av tidsplanen. En sådan handläggning ligger i linje med att större ansvar ska läggas på parterna när det gäller att driva målets handläggning framåt.

Tidsplanens innehåll

När det gäller tidsplanens innehåll bör det alltid anpassas efter målets karaktär. Det är därför inte lämpligt att i rättegångsbalken ange vad en tidsplan ska innehålla. Det kan ändå vara värdefullt att säga något om utgångspunkterna för innehållet i en tidsplan.

Till en början bör tidsplanen, om det behövs, innehålla förelägganden till en part att tydliggöra eller utveckla någon del av talan, t.ex. genom riktade frågor från rätten. På så sätt blir det klart för parterna om rätten anser att grunderna behöver tydliggöras eller kompletteras. Det visar också parterna att domaren har satt sig in i målet före den muntliga förberedelsen, vilket ökar förtroende för domstolen. Om parterna inte har angett bevisuppgift och beviserna samt skickat in de skriftliga bevis som åberopas, bör föreläggande om detta finnas i tidsplanen.

Vidare bör tidpunkten för den muntliga förberedelsen anges i tidsplanen. Syftet med åtgärden att tidigt upprätta en tidplan är i första hand att etablera en tidig kontakt mellan domstolen och parten och se till att handläggningen

drivs på fram till den muntliga förberedelse som normalt ingår i handläggningen. I vart fall fram till dess bör tidsplanen därför vara relativt detaljerad.

Tidsplanen kan emellertid redan inledningsvis även innehålla åtgärder som ska företas efter att den muntliga förberedelsen genomförts, t.ex. eventuella kompletteringar av talan eller av bevisningen. Om rätten anser att en mjuk stupstock ska användas, kan även den anges i tidsplanen.

Om rätten behöver ta ställning till processuella frågor inför den muntliga förberedelsen kan tidsplanen innehålla tid för beredning och beslut i dessa frågor. Fördelen med att tidpunkten för rättens beslut skrivs in i tidsplanen är att det sätter press på rätten att hålla tidsplanen, vilket leder till att målet drivs framåt mot ett snabbt avgörande. Då undviks situationer då mål blir liggandes utan åtgärd under en längre tid. En annan fördel med att rättens beslut läggs in i tidsplanen är att den blir komplett.

Vidare kan en preliminär tidpunkt för huvudförhandling anges i tidsplanen, om inte målet ska avgöras på handlingarna. Att huvudförhandlingstiden anges skapar en god överblick över den fortsatta handläggningen fram till avgörandet både för parterna och rätten. Många mål avgörs dock genom förlikning. Ett alternativ är därför att upprätta en tidsplan som sträcker sig fram till tidpunkten för den muntliga förberedelsen. Om målet inte förlikas, får en ny tidsplan för handläggningen fram till huvudförhandlingen upprättas under sammanträdet. En tidsplan som upprättas vid den muntliga förberedelsen bör i princip alltid innehålla tidpunkt för huvudförhandling.

Om målet ska avgöras på handlingarna kan en preliminär tidpunkt för när målet ska avgöras av domstolen anges. Det finns annars risk för att målet inte prioriteras. Om domstolen dröjer länge med att avgöra ett färdigberett tvistemål kan det uppfattas som stötande av parterna om de själva följer tidsplanen för att få ett snabbt avgörande.

7.5 En ny tredskodomssanktion

Arbetsgruppens förslag: En ny, flexiblare tredskodomssanktion ska införas och vara tillämplig i alla dispositiva tvistemål. Tingsrätten ska få förelägga en part att svara på ett föreläggande vid äventyr av att tredskodom annars kan komma att meddelas mot parten. Föreläggandet får bara utfärdas om det finns särskilda skäl för det.

I återvinningsansökan bör sökanden uppfylla de krav som ställts i föreläggandet som föranlett tredskodomen. I övrigt bör nuvarande bestämmelser om återvinning och överklagande gälla.

Det behövs en skarpare sanktion

Genom att upprätta en tidsplan kan rätten aktivt styra målet mot ett snabbt avgörande samtidigt som hänsyn kan tas till målets omfattning och karaktär. Det är därför av stor vikt att parterna följer tidsplanen. Av enkätsvaren framgår dock att ett vanligt problem är att parter inte följer tidsplanen eller förelägganden och att de ofta begär anstånd med att inkomma med inlagor i målet. Det framgår också att domstolen ofta beviljar anstånd, vilket kan förklaras av att domstolen inte har någon ändamålsenlig sanktion att använda.

Enligt nuvarande ordning finns vissa verktyg som domstolen kan använda mot en obstruerande part, t.ex. rättegångskostnadssanktionen i 18 kap. 6 §

rättegångsbalken eller möjligheten att förelägga kändanden att ange om han eller hon vidhåller talan vid äventyr av tredsdom enligt 42 kap. 11 § andra stycket rättegångsbalken. I praktiken används dessa verktyg sällan. Det kan förklaras av att de inte uppfattas som verkningsfulla. För att säkerställa att tidsplanen och andra förelägganden följs anser arbetsgruppen att det finns behov av att införa en skarp sanktion mot tredsdom parter. En sådan sanktion skulle sätta press på parterna att följa vad de är skyldiga att göra.

Att införa en ny sanktion som domstolen kan använda för att få parter att följa tidsplanen och andra förelägganden skulle innebära större krav på parterna att ta ansvar för att målets handläggning drivs framåt samtidigt som det skulle ställas större krav på domstolen att bli mer aktiv i handläggningen. Möjligheten att använda en skarp sanktion skulle också möjliggöra för domstolen att lägga processens tyngdpunkt före den muntliga förberedelsen. Införande av en skarp sanktion ligger således i linje med arbetsgruppens utgångspunkter för en reformerad tvistemålsprocess.

Sanktionen bör få tillämpas i alla dispositiva tvistemål

Som arbetsgruppen inledningsvis konstaterat gör sig behovet av ökad effektivitet under förberedelsen främst gällande i fråga om substansmålen. När det gäller skarp sanktioner för att sätta press på parterna att följa förelägganden som domstolen utfärdar anser dock arbetsgruppen att det behovet kan finnas även i vissa enklare tvistemål. En ordning där en skarp sanktion bara kan användas i substansmål framstår därför inte som motiverad. En ny skarp sanktion bör gälla i samtliga dispositiva tvistemål.

Tredsdomssanktionen är mest lämplig att skärpa

De befintliga sanktionerna i rättegångsbalken avser avvisning, tredsdom och fördelning av rättegångskostnader. Det framstår inte som lämpligt att utvidga möjligheten att avvisa en talan eftersom den sanktionen förknippas med grundläggande brister i kändandens talan. Svarandens talan är inte möjlig att avvisa. Vidare är avvisning inte heller en lika skarp sanktion som tredsdom efter det inte medför någon rättsförlust för kändanden. Ingenting hindrar nämligen kändanden från att väcka talan på nytt om samma sak.

När det gäller rättegångskostnadssanktionen i 18 kap. 6 § rättegångsbalken tillämpas den sällan och får bara verkan på den tappande parten. Den framstår därför inte som lämpligt att bygga vidare på.

Tredsdom får meddelas både mot svaranden och kändanden. Den används dock sällan mot en kändande. Det beror sannolikt på att den kändande som inte medverkar i processen, och kan föreläggas att ange om talan vidhålls, sällan är enkel att nå för delgivning av ett sådant föreläggande. Många gånger är det därför smidigare att kalla parterna till ett sammanträde med tredsdomspåföljd. Vid ett sådant sammanträde behöver kändanden då klargöra sin talan och uppge sina bevis, vilket är mer krävande än att endast skriva "vidhålls" på ett yttrande. Sammantaget är den allmänna uppfattningen att sanktionen sällan sätter den press på kändanden att medverka i processen som den är tänkt att göra.

När tredsdom meddelas mot en svarande utgör den däremot en verkningsfull sanktion eftersom målet avslutas genom att kändandens talan vinner bifall. Tredsdomssanktionen mot en svarande används ofta av domstolarna och den allmänna uppfattningen är att den är lättillämpad och verkningsfull. Mot bakgrund av att tredsdomssanktionen är väletablerad bedömer arbetsgruppen att den är lämpligast att bygga vidare på.

En skarpare tredsdomssanktion

För att säkerställa att parterna håller de angivna fristerna i tidsplanen och följer förelägganden som rätten meddelar behöver den skarpare tredsdomssanktionen vara verkningfull, lättillämpad och flexibel. Den bör kunna meddelas mot både svaranden och kändanden

Sanktionen bör kunna användas som hot när domstolen utfärdar förelägganden under förberedelsen. Då är utgångspunkten att domstolen behöver få uppgifter från parterna för att handläggningen ska kunna drivas framåt. Det kan gälla att en part ska förtydliga grunderna för talan, ange bevisuppgift eller ange preliminära tider för sakframställan, förhör och slutanförande inför planeringen av en huvudförhandling. Är det fråga om ett föreläggande där domstolen inte behöver ett svar från en part för att handläggningen ska kunna drivas framåt, bör föreläggandet utformas på så sätt att parten ges tillfälle att yttra sig. Sådana förelägganden kan t.ex. avse parternas synpunkter på en föreslagen tidsplan. Då bör föreläggandet inte kunna förenas med en tredsdomssanktion.

En ordning där varje föreläggande får utfärdas med tredsdomspåföljd framstår dock inte som rimlig. Det skulle leda till en alltför sträng ordning. Det bör därför krävas särskilda skäl för att domstolen ska få utfärda ett föreläggande vid äventyr av tredsdom. På så sätt snävas rättens möjlighet att utfärda sådana förelägganden in. Vid bedömningen av om särskilda skäl finns bör samtliga omständigheter vägas in, bl.a. vikten av att föreläggandet besvaras inom svarsfristen och partens tidigare processföring. Att rätten bör beakta partens tidigare processföring innebär att ett föreläggande med tredsdomspåföljd normalt inte kan utfärdas i ett tidigt skede av processen. Parten behöver som huvudregel ha visat att han eller hon har underlåtit att följa ett föreläggande eller tidsplanen eller att uppfylla något annat åtagande för att särskilda skäl ska anses föreligga. Särskilda skäl bör därför många gånger anses föreligga om en part tidigare under förberedelsen har gjort sig skyldig till vårdslös processföring, t.ex. genom att underlåta att svara på ett föreläggande eller genom att inkomma med svar först efter att svarsfristen löpt ut. Man kan också tänka sig att särskilda skäl föreligger i en situation då en part gör en invändning som kan leda till att en huvudförhandling behöver ställas in med kort varsel, att domstolen därför är mycket angelägen om ett snabbt svar och att motparten tidigare under förberedelsen systematiskt begärt anstånd med att svara på förelägganden.

Givetvis måste ett föreläggande med tredsdomspåföljd vara utformat på ett sådant sätt att det tydligt framgår vad parten ska uppfylla för skyldigheter för att tredsdom inte ska få meddelas. Kraven på tydlighet och begriplighet blir särskilt viktiga i de fall parten inte företräds av ett juridiskt skolat ombud. Alla brister i en parts svar på ett föreläggande bör dock inte leda till att domstolen meddelar tredsdom. Det förefaller som en alltför sträng sanktion sett till den rättsförlust som en tredsdom kan leda till. Domstolen får göra en lämplighetsbedömning i varje enskilt fall om tredsdom bör meddelas om ett föreläggande helt eller delvis inte har följts. Vid den bedömningen bör bristens betydelse för målets handläggning beaktas. Avser bristen t.ex. att en part inte har angett någon bevisuppgift bör det i många fall leda till att tredsdom meddelas. Det gäller givetvis inte om parten har angett att han eller hon inte vill åberopa någon bevisning. Har en part däremot inte angett bevisstema för ett visst bevis, men det framgår av övriga omständigheter vad beviset ska styrka, bör bristen inte leda till att tredsdom meddelas. Är bristen av mindre betydelse för målets handläggning bör den inte heller leda till tredsdom. De

brister i ett föreläggande som inte leder till att en tredsdom meddelas bör dock många gånger kunna sanktioneras genom fördelning av rättegångskostnader, se avsnitt 7.6.

Ansökan om återvinning och överklagande

Enligt nuvarande ordning får den, mot vilken en tredsdom getts, inte överklaga domen men parten får ansöka om återvinning. Återvinning innebär att målets handläggning återupptas där den slutade. Om en tredsdom har meddelats utan huvudförhandling bör enligt nuvarande ordning återvinningsansökan innehålla allt som behövs från sökandens sida för förberedelsens fullföljande. Bestämmelsen är utan någon direkt påföljd. Den part som ansöker om återvinning och inte alls bemödar sig om att föra rättegången framåt kan dock drabbas av rättegångskostnadssanktion enligt 18 kap. 6 § rättegångsbalken. Denna ordning är väletablerad och framstår som ändamålsenlig även när en tredsdom har meddelats enligt arbetsgruppens förslag. Utöver de nuvarande kraven på återvinningsansökan bör den även innehålla allt som krävs enligt det föreläggande som rätten har utfärdat och som parten inte har följt. På så sätt blir handläggningen effektivare eftersom rätten inte behöver förelägga om samma sak på nytt.

Enligt nuvarande ordning har en part, mot vilken tredsdom meddelats på nytt, inte rätt till återvinning i målet (jfr 44 kap. 10 § andra stycket rättegångsbalken). För att hotet om tredsdom fortsatt ska vara en verklig sanktion bör denna ordning gälla även i fråga om tredsdom på grund av att ett föreläggande inte har följts.

En invändning mot förslaget är att det kan innebära en rättsförlust för parten om han eller hon inte får överklaga en tredsdom och inte heller ansöka om återvinning, om tredsdom har meddelats för andra gången. En sådan tredsdom kan bara angripas genom extraordinära rättsmedel. Invändningen gäller särskilt med hänsyn till att tredsdomen grundas på en mer eller mindre skönsässig bedömning i fråga om en part har följt ett föreläggande eller inte. Rätten behöver dock göra skönsässiga bedömningar av svaromål redan enligt nuvarande ordning när det gäller om svaren har angett skäl som kan vara av betydelse vid prövningen av saken enligt 44 kap. 7 a § andra stycket rättegångsbalken. I det sammanhanget har det inte ifrågasatts att rätts skönsässiga bedömning kan leda till att en tredsdom meddelas. Det finns inte skäl att se annorlunda på arbetsgruppens förslag om tredsdomssanktion. Genom kravet på tydlighet i föreläggandet minskar dessutom utrymmet för rätts skönsässiga bedömning. Sammantaget bedömer arbetsgruppen att förslaget inte kommer att leda till en rättsförlust för de parter som får en tredsdom meddelad mot sig för andra gången. Samma överklagandebestämmelser som gäller enligt nuvarande ordning, bör därför gälla för en tredsdom som meddelas enligt arbetsgruppens förslag.

7.6 Rättegångskostnadssanktioner

Arbetsgruppens bedömning: Bestämmelserna om rättegångskostnadssanktioner är ändamålsenliga. Det finns emellertid behov av att öka tillämpningen av bestämmelserna för att de ska utgöra verkliga sanktioner.

För att sätta press på parter att följa domstolens tidsplan och förelägganden finns enligt nuvarande ordning en möjlighet att sanktionera en obstruerande part genom fördelning av rättegångskostnaderna enligt 18 kap. 6 §

rättegångsbalken. Rättegångskostnadssanktionen innebär att den vinnande parten, om den genom vårdslös processföring orsakat dröjsmål i målet eller merkostnad, kan åläggas att ersätta den tappande parten för sådan kostnad.

Av enkätsvaren framgår att vanliga problem under tvistemålshandläggningen är att parter ofta begär anstånd med att inkomma med kompletteringar av bl.a. grunder och bevisning samt att tidsplanen eller förelägganden inte följs. Trots att det av 18 kap. 6 § rättegångsbalken uttryckligen framgår som exempel på vårdslös processföring att en part inte iakttagit föreläggande som rätten meddelat är arbetsgruppens uppfattning att domstolarnas användning av sanktionen är sällsynt. En förklaring är att det många gånger är den tappande parten som obstruerar och då får sanktionen ingen verkan. En annan förklaring är att bestämmelsen kan uppfattas som svår att tillämpa i praktiken eftersom det krävs att den vårdslösa processföringen har orsakat en faktisk försening i målet eller en konkret merkostnad.

På det stora hela anser arbetsgruppen att rättegångskostnadssanktionen är ändamålsenligt utformad. Det finns inte behov av att skärpa den. Däremot anser arbetsgruppen att tillämpningen bör ökas. Om en part t.ex. underlåter att följa ett föreläggande eller tidsplanen leder det i princip alltid till dröjsmål i handläggningen och olägenheter för motparten och rätten. För motparten kan det t.ex. handla om att behöva planera om möten mellan ombud och klient och för domstolen kan det handla om merarbete gällande att justera tidsplanen och informera motparten om justeringen. Sådan processföring bör därför som utgångspunkt få bäring på fördelningen av rättegångskostnaderna. För att åstadkomma en ökad tillämpning bör det anordnas seminarier och utbildningsinsatser för domare.

När det gäller obstruerande ombud finns möjlighet för domstolen att ålägga sådana ombud att, solidariskt med parten, betala hela eller del av motpartens rättegångskostnad om ombudet har orsakat rättegångskostnad på grund av vårdslös processföring eller inlett onödig rättegång (se 18 kap. 7 § rättegångsbalken). Även denna möjlighet tillämpas sällan av domstolarna trots att bestämmelsen enligt arbetsgruppens mening är ändamålsenligt utformad. För att få domstolarna att tillämpa sanktionen oftare bör det anordnas seminarier och utbildningsinsatser för domare.

Sammantaget bedömer arbetsgruppen att det finns behov av att öka tillämpningen av rättegångskostnadssanktionerna i 18 kap. 6 och 7 §§ rättegångsbalken för att de ska utgöra verkningfulla sanktioner mot obstruerande parter och ombud. Om tillämpningen ökar skulle sanktionerna på ett ändamålsenligt sätt komplettera den föreslagna tredskodomssanktionen.

7.7 Sammanställningar

Arbetsgruppens bedömning: Bestämmelsen om sammanställningar är ändamålsenlig. Det finns emellertid behov av att förbättra arbetet med sammanställningar för att effektivisera tvistemålshandläggningen.

Av arbetsgruppens undersökning bland stora tingsrätter framgår att de flesta tingsrätter upprättar en sammanställning i stort sett alla dispositiva tvistemål och att de flesta tingsrätter anser att sammanställningar på olika sätt har ökat kvaliteten i beredningen av tvistemålen och på så sätt också ökat effektiviteten. Arbetsgruppen instämmer i de tillfrågade tingsrätternas uppfattning att en sammanställning många gånger leder till en effektivare handläggning. En sådan ger bl.a. domstolen och parterna en god överblick

över processen och parterna får en uppfattning om huruvida de behöver precisera sina ståndpunkter. Sammanställningen skapar dessutom ofta bättre förutsättningar för att en koncentrerad och effektiv huvudförhandling ska kunna genomföras. Vidare kan en sammanställning också vara till god hjälp vid förlikningsdiskussioner.

En invändning som ofta framhålls är att det är en relativt tidskrävande arbetsuppgift att upprätta en välskriven sammanställning, särskilt i mer omfattande mål. Samtidigt bidrar sammanställningar i de allra flesta mål till att effektivisera handläggningen på det sätt som nyss angetts. Arbetsgruppen anser att fördelarna med sammanställningar är så stora att de överväger den nackdel det innebär att upprätta sådana. Sammantaget bedömer arbetsgruppen att bestämmelsen om sammanställningar på ett övergripande plan är ändamålsenlig. Det finns därmed inte behov av ändring. Något om vad en sammanställning bör innehålla kan dock sägas.

Enligt nuvarande ordning ska en sammanställning innehålla parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundas på. Inget hindrar dock att rätten går längre och låter sammanställningen omfatta exempelvis en ostridig bakgrund, parternas utveckling av talan eller bevisuppgifter med förhørs- och beviseman. Ett problem som ofta lyfts fram är att många sammanställningar utgör obearbetade hopklipp av parternas inlagor eller är alltför omfattande eller båda delarna.

För att en sammanställning ska uppfylla sitt syfte att effektivisera tvistemålshandläggningen bör den endast innehålla det väsentliga i målet, vilket enligt arbetsgruppens uppfattning motsvarar minikraven, dvs. parternas yrkanden och grunder, samt övriga omständigheter som behövs för att förstå vad målet handlar om. Genom att skala bort övrig information blir sammanställningen kortare och mer koncis, vilket leder till att den blir mindre tidskrävande att upprätta och enklare att hålla aktuell. En ändamålsenlig sammanställning bör vidare upprättas utifrån hur rätten har uppfattat parternas talan och inte bestå av obearbetade ihopklipp av parternas inlagor. En sådan sammanställning minskar risken för att rätten upptäcker otydligheter i grunderna sent i processen. Den ger också parterna bättre förutsättningar att överblicka vilka omständigheter och vilken bevisning som behöver förtydligas eller åberopas ytterligare samt utgör ett bra stöd för rätten vid genomförande av huvudförhandling och vid domskrivning. En sammanställning som består av obearbetade ihopklipp av parternas inlagor bidrar däremot sällan till syftet att effektivisera handläggningen eftersom en sådan riskerar att bli otymplig och snabbt kan bli inaktuell.

När det gäller vid vilken tidpunkten sammanställningen bör upprättas framgår av arbetsgruppens undersökning att den normalt upprättas efter den muntliga förberedelsen. Arbetsgruppen anser att det fortfarande är en ändamålsenlig ordning, framför allt med hänsyn till att en stor del av tvistemålen avgörs genom förlikning vid den muntliga förberedelsen. Om målets karaktär och komplexitet motiverar det, kan dock en sammanställning upprättas och skickas ut före sammanträdet.

7.8 Parter ska ansvara för att åberopade vittnen och partssakkunniga inställer sig

Arbetsgruppens förslag: I alla dispositiva tvistemål ska parter som huvudregel ansvara för att åberopade vittnen och partssakkunniga inställer sig till ett förhörstillfälle. I undantagssituationer ska rätten, efter begäran från en part, kalla en förhörsperson.

Parter bör ansvara för att åberopade vittnen och partssakkunniga inställer sig till ett förhörstillfälle

Som vi utvecklade inledningsvis bör en naturlig utgångspunkt för den dispositiva tvistemålsprocessen vara att parterna tar ett stort ansvar för att driva målet framåt. Det finns i det avseendet ingen anledning att göra åtskillnad mellan enklare tvistemål och substansmål. Samtidigt innebär den reglering som finns i dag att det är rätten som svarar för att såväl parter som bevispersoner får del av kallelser och inställer sig till huvudförhandling. Inte sällan leder detta till problem.

Det främsta problemet med den nuvarande ordningen är att den i många fall ger utrymme för en part som vill förhala ett verkställbart avgörande att göra det. Genom att åberopa förhör med en person som håller sig undan delgivning, kan parten se till att en huvudförhandling ställs in och att målets avgörande fördröjs. Om förhörspersonen befinner sig utomlands är det ofta särskilt svårt för domstolen att lyckas med delgivningen. Det finns visserligen en gräns för hur länge en part genom att åberopa förhör med en svårdelgiven förhörsperson kan förhala målets avgörande. Den sätts vid tidpunkten då förhöret trots rimliga ansträngningar inte kan tas upp och avgörandet inte bör fördröjas ytterligare. I sådana fall får rätten avvisa beviset (se 35 kap. 7 § 5 rättegångsbalken). Avvisning bör inte komma i fråga annat än i undantagsfall, då alla andra rimliga försök att göra bevisningen tillgänglig har visat sig fruktlösa (jfr Justitiekottets uttalande i bet. 2004/05:JuU29 s.11). Arbetsgruppens uppfattning är att avvisningsmöjligheten sällan används och att möjligheten att fördröja processen genom att vittnen håller sig undan alltså är stor.

Ett annat problem är att arbetet med att kalla förhörspersoner ofta är resurskrävande för domstolen, särskilt om personen är svårträffbar. Samtidigt har en part i de allra flesta fall tagit kontakt med sina vittnen innan de åberopas och torde därmed enkelt kunna ta kontakt med dem på nytt för att se till att de inställer sig till en huvudförhandling. Mot den bakgrunden kan rimligheten i att domstolen ska lägga ned stora resurser på kallelse- och delgivningsarbete ifrågasättas.

Att det finns problem med nuvarande ordning får stöd av enkätsvaren. Av dessa framgår att 12 procent av domarna och 9 procent av advokaterna anser att svårdelgivna förhörspersoner är ett vanligt problem vid handläggning i tingsrätt. Vidare framgår av svaren att många domare och advokater anser att ett av de avgörande skälen till att handläggningen av tvistemål tar lång tid är att parterna inte tar ansvar för att målet drivs framåt.

En tänkbar lösning för att undvika att en obstruerande part åberopar ett svårträffbart vittne kan vara att lägga ansvaret för att åberopade vittnen inställer sig till en huvudförhandling på parterna i stället för på rätten. Detsamma bör gälla för sakkunniga som åberopas av en part enligt 40 kap. 19 § första stycket rättegångsbalken. En sådan ordning gäller enligt den norska tvistemålslagen och i skiljeförfaranden. Det skulle leda till ett större

incitament för parterna att aktivt verka för att förhörspersoner verkligen inställer sig till det tillfälle då de ska höras och färre inställda huvudförhandlingar. Vidare skulle ordningen vara resurssparande för domstolarna.

En grundläggande förutsättning för en väl fungerande rättsprocess är att parterna får lägga fram sådana bevis som har betydelse i saken. En ordning som lägger ansvaret för att förhörspersoner inställer sig till en huvudförhandling på parterna skulle kunna leda till att en part inte kan lägga fram ett åberopat förhör. Det skulle antingen kunna bero på att parten inte lyckas nå förhörspersonen med en kallelse eller att förhörspersonen helt enkelt inte följer kallelsen. Det har tidigare framförts att förhörspersoner skulle kunna vara mindre benägna att följa en kallelse som utfärdas av en part eftersom parten inte kan hota med sanktioner såsom vite och hämtning. Om en part inte får lägga fram den bevisning han eller hon åberopar riskerar parten att drabbas av rättsförlust. En sådan förlust kan exempelvis uppstå om en part lojalt åberopar förhör med ett vittne som är svåränträffbart och vittnet underlåter att inställa sig till huvudförhandlingen, vilket leder till att parten förlorar målet. Om all bevisning som parten åberopar inte kan läggas fram finns också en större risk för att avgörandet inte speglar ett materiellt riktigt resultat.

Sådana situationer som innebär att en part inte får lägga fram ett åberopat förhör bör dock inte inträffa särskilt ofta. Det får nämligen i normalfallet förutsättas att den som avser att ansöka om stämning mot någon, redan före ansökan skickas in, försäkrar sig om att han eller hon har viss kontroll över den bevisning som är avsedd att åberopas. Det sker många gånger genom att parten kontakter sina vittnen och skaffar sig en god uppfattning om deras vilja att vittna och inställa sig till en förhandling. Om en part bedömer att ett vittne inte vill vittna, väljer parten ofta bort ett sådant vittnesförhör av processtaktiska skäl. Det kan givetvis förekomma undantagssituationer då en stämningsansökan behöver skickas in med kort varsel, t.ex. om en preskriptionsfrist närmar sig. I vissa situationer kan det också vara så att käranden vill åberopa ett vittne som är, mer eller mindre, okänt eller som är lojalt med motparten. Sådana vittnen kan det vara svårare att få kontroll över. Det är emellertid sådana faktorer som en part som vill ansöka om stämning mot någon annan behöver väga in i sin bedömning av utsikterna att vinna målet. Om den part som lojalt åberopat vittnesförhöret däremot är svarande har han eller hon inte alltid haft lika mycket tid att förbereda sig som käranden. En svarande har dock ofta ganska mycket tid fram till huvudförhandlingen att fundera över bevisfrågor, få kontroll över den bevisning som han eller hon vill åberopa och bedöma utsikterna att vinna målet.

Sammantaget finns det många fördelar med att lägga ansvaret för att de åberopade vittnena och partssakkunniga inställer sig till ett förhörstillfälle på parterna. Arbetsgruppen föreslår därför att parterna som huvudregel ska åläggas ett sådant ansvar. Förslaget ligger i linje med arbetsgruppens utgångspunkt om att lägga större ansvar på parterna att driva målets handläggning framåt. För att undvika situationer där en part kan drabbas av rättsförlust på grund av att han eller hon inte kan lägga fram all bevisning som parten åberopar, föreslår arbetsgruppen också att det ska införas ett undantag till huvudregeln.

Undantagsbestämmelsen föreslås innebära att en part kan få hjälp av rätten att kalla och delge ett vittne eller en partssakkunnig. Rätten bör då kunna

använda de sanktioner som finns tillgängliga i rättegångsbalken, t.ex. vite och hämtning. Möjligheten till hjälp av rätten med kallelse och delgivning bör kräva särskilda skäl. Den bör vara begränsad till undantagssituationer i vilka parten trots reella ansträngningar inte kan få förhörspersonen att inställa sig till ett förhörstillfälle. En sådan situation skulle kunna vara att en part vill åberopa ett vittne som är lojalt med motparten, t.ex. för att personen arbetar för motpartsföretaget, och inte vill höras i målet. Då kan rättens möjligheter att hota med påföljder vid underlåtenhet vara verkningsfullt för att vittnet ska inställa sig. Det kan också vara fråga om ett vittne som är svåranskräffbart för att personen befinner sig utomlands, men domstolen ändå förväntas ha goda utsikter att få förhörspersonen delgiven. Vid prövningen av om särskilda skäl föreligger bör rätten bl.a. ta hänsyn till om parten företräds av ett juridiskt ombud, vilka ansträngningar för att få personen att inställa sig som hittills gjorts och utsikterna för rätten – genom delgivning och hot om påföljder – att få vittnet att inställa.

Ett beslut om att avslå en parts begäran om att rätten ska kalla en förhörsperson till ett förhörstillfälle bör kunna överklagas särskilt eftersom det kan ha stor betydelse för en parts möjlighet att lägga fram beviset.

Följden av att en förhörsperson inte inställer sig

Det kan naturligtvis inträffa att en förhörsperson, vars inställelse en part ansvarat för, inte följer kallelsen till en huvudförhandling eller annat förhörstillfälle. Om förhörspersonen har laga förfall för sin utevaro bör det inte drabba den part som åberopat förhöret eftersom det skulle vara alltför strängt. Med hänsyn till strävan efter att ålägga parterna ett större ansvar för målets framdrivande bör det ankomma på parten att visa att förhörspersonen har laga förfall för sin utevaro. Om parten kan visa det, bör situationen i första hand lösas genom att förhörspersonen hörs via videolänk i stället för att den infinner sig i rättssalen. Om det inte är möjligt bör rätten överväga andra lösningar, t.ex. att ta ett kortare uppehåll i förhandlingen. I sista hand bör förhandlingen ställas in.

Det kan också inträffa att en förhörsperson uteblir utan giltig anledning. Konsekvensen blir då som huvudregel att parten inte får åberopa förhöret. Det ligger i linje med utgångspunkten att parterna bör ta större ansvar för att driva målets handläggning framåt. Om samma situation inträffar och domstolen har kallat förhörspersonen på grund av att det förelegat särskilda skäl, bör domstolen sanktionera utevaron, t.ex. genom att döma ut vite.

Indispositiva tvistemål

Att lägga ansvaret för att åberopade vittnen inställer sig till ett förhörstillfälle på parterna bör även kunna övervägas i indispositiva tvistemål. I sådana mål har ofta vittnena en nära relation till den part som åberopar dem och det torde inte vara förenat med några större besvär för parterna att få vittnena att inställa sig. Att domstolen i indispositiva mål har en utredningsskyldighet talar dock emot att lägga ansvaret för vittnenas inställelse på parterna. I denna promemoria har arbetsgruppen vidare valt att fokusera på effektiviseringsförslag som gäller dispositiva tvistemål. Arbetsgruppen har därför stannat för att inte föreslå att parterna i indispositiva tvistemål ska ansvara för inställelsen av åberopade vittnen.

7.9 Aktivare domare

Arbetsgruppens bedömning: För att åstadkomma en effektivare tvistemålshandläggning behöver domare bli mer aktiva i handläggningen, särskilt i den inledande delen av förberedelsen.

En av arbetsgruppens utgångspunkter för en reformerad tvistemålsprocess är att domare ska vara mer aktiva under handläggningen, särskilt i processens inledande skede. Detta är av central betydelse för att på ett övergripande plan åstadkomma en effektivare tvistemålshandläggning. Ökad domaraktivitet är också en förutsättning för att förslagen om strängare regler om upprättande av tidsplan, den skarpare tredskodomssanktionen och parternas ansvar för bevisningen ska leda till ökad effektivitet hos domstolarna. Något om vad som menas med att domare ska vara mer aktiva bör därför sägas.

En viktig del av en aktiv ledning är att domaren tar kontroll över handläggningen från början. Efter att svaromål har kommit in, och domaren konstaterat att det inte finns förutsättningar att meddela tredskodom, bör domaren så snabbt som möjligt klargöra vad parterna åberopar för omständigheter till grund för talan, vilken bevisning som ska läggas fram och vad som ska styrkas med varje särskilt bevis. Domaren bör skaffa sig en god bild av vilka tvistefrågor som målet handlar om. Om domaren inte är aktiv i början av handläggningen finns risk för att parterna gång på gång skriver förbi varandra. Det kan leda till att målet blir onödigt omfattande och svårutrett.

Vilka handläggningsåtgärder som behöver vidtas efter att svaromålet kommit in kan och bör se olika ut beroende på målets omfattning och komplexitet. Många gånger är riktade förelägganden att föredra framför kompletteringsförelägganden enligt mall. Riktade förelägganden leder oftare till att parten svarar på det som domaren vill ha reda på utan att målet tyngs av ovidkommande omständigheter. Efter att svaromål kommit in kan det många gånger vara en god idé att skicka e-post till parterna och presentera sig som ansvarig domare och föreslå en tidsplan. Då kan det vara lämpligt att samtidigt, om behov finns, ställa frågor om tydliggörande av talan och begära komplettering av bevisning. Tidsplanen kan sträcka sig fram till den muntliga förberedelsen eller längre, beroende på målets karaktär. På så sätt blir det tydligt för parterna vilka handläggningsåtgärder domaren anser att det finns behov av och parternas skyldigheter. Exempel på ett sådant e-postmeddelande finns i bilagan.

Om det gäller ett mål som främjas av att en processlägesanalys upprättas, bör domaren överväga att upprätta en sådan. En processlägesanalys tydliggör för både rätten och parterna vilka frågor som ska prövas i målet och i vilken ordning det ska ske. Den kan också tydliggöra behovet av bevisning för parterna. Beroende på målets karaktär kan en sådan analys upprättas både före, under och efter den muntliga förberedelsen.

För att tvistefrågorna i målet ska bli utredda tidigt under förberedelsefasen bör således domaren leda handläggningen på ett bestämt och pådrivande sätt.

En annan del av domarens roll under handläggningen är att vara bevakande. Det handlar främst om att se till att parterna håller fristerna enligt tidsplanen. För att handläggningen ska vara effektiv krävs också att yttranden från en part skickas över till motparten utan dröjsmål. Om en part inte håller en frist eller bara delvis svarar på ett föreläggande bör rätten alltid överväga vilka sanktioner som kan bli aktuella. Då kommer exempelvis arbetsgruppens förslag om en ny tredskodomssanktion att behöva övervägas. Det kan också

bli aktuellt att kontakta den part som inte följt ett föreläggande för att påminna parten om att vårdslös processföring kan leda till att rätten fördelar rättegångskostnaderna på ett för parten ofördelaktigt sätt samt att ombudet under vissa förutsättningar kan bli solidariskt betalningsskyldig för sådana kostnader. Att domstolen aktivt bevakar tidsplanen är av vikt för allmänhetens förtroende för domstolen, leder till en effektiv handläggning och har en moralhöjande effekt på parterna.

Ovan anges övergripande hur en aktiv ledning av handläggningen kan se ut. Att beskriva mer ingående hur en domare bör leda handläggningen i olika måltyper är varken möjligt eller lämpligt. Det får varje domare utveckla en egen plan för. Arbetsgruppen anser att det lämpligen görs med hjälp av nätverk och seminarier för erfarna domare och med utbildningsinsatser för yngre domare.

8 Konsekvenser av förslagen

Arbetsgruppens bedömning: Förslagen kommer att effektivisera tvistemålshandläggningen och leda till att målen avgörs snabbare. Handläggningen kommer att bli stramare och mer förutsebar. Arbetsbördan vid tingsrätterna kommer att öka något, varför det finns behov av att tillföra resurser till dem. Förslagen leder inte till ökade kostnader för parterna. Förtroendet för de allmänna domstolarna kommer att öka.

Kravet på att upprätta en tidsplan tidigt under handläggningen kommer att leda till att tyngdpunkten i tvistemålsprocessen flyttas från perioden efter den muntliga förberedelsen till perioden före sammanträdet. Det förväntas leda till att parterna i lägre utsträckning åberopar nytt processmaterial i ett sent skede i processen. Dessutom bedömer arbetsgruppen att fler tvistemål kommer att förlikas under den muntliga förberedelsen som en följd av att processmaterialet i målet klargjorts före sammanträdet.

För parterna förväntas förslaget om tidsplan leda till att handläggningen blir mer förutsebar. Förslaget förväntas även sätta press på domstolarna att själva följa tidsplanen, vilket kommer leda till att handläggningen drivs framåt.

Förslaget om att en tidsplan ska upprättas i alla substansmål kommer också att leda till att tidsplaner upprättas i fler tvistemål vid tingsrätterna. Det är svårt att uppskatta hur många tvistemål, i vilka det enligt nuvarande ordning inte krävs en tidsplan, som kommer att omfattas av kravet på upprättande av tidsplan. Arbetsgruppen uppskattar att det är fråga om en mindre del av det totala antalet tvistemål, både ordinära och förenklade. Förslaget om tidsplan påverkar inte direkt hovrätterna. Arbetsgruppen utesluter dock inte att förslaget även där kan komma att leda till att tidsplaner upprättas i fler tvistemål och i ett tidigare skede under handläggningen.

Förslaget om en ny tredskodomssanktion kommer att påverka handläggningen i samtliga tvistemål genom att parter i högre utsträckning än enligt nuvarande ordning kommer att behöva följa tidsplanen och förelägganden. Det kommer att leda till en minskad arbetsbörda för domstolarna när det gäller att t.ex. skicka påminnelser om att svara på förelägganden till parterna, hantera anståndsbegäran, justera tidsplanen samt informera motparten om justeringen. Den minskade arbetsbördan kommer att få störst påverkan på tingsrätterna men kommer även att påverka hovrätterna positivt. Att parterna följer tidsplanen och förelägganden leder vidare till att processmaterialet i målen kan koncentreras till tvistefrågorna

och att onödigt material skalas bort. På så sätt blir handläggningen också stramare och mer kostnadseffektiv för parterna. Att tidsplanen ändras på grund av obstruerande från en part kan annars leda till olägenheter för motparten, t.ex. avseende planeringen av arbetet.

Det är svårt att uppskatta hur ofta domstolarna kommer att använda sig av förelägganden med tredskodomspåföljd och hur ofta tredskodomar kommer att meddelas på grund av att ett sådant föreläggande inte har följts. Arbetsgruppen uppskattar att förelägganden med tredskodomspåföljd kommer att användas i en mindre del av tvistemålen. Arbetsgruppen bedömer att det kommer att meddelas relativt få tredskodomar till följd av att en part inte har följt ett sådant föreläggande.

Förslaget om att parterna ska ansvara för den muntliga bevisningen kommer att leda till en minskad arbetsbörda för framför allt tingsrätterna. I de allra flesta tvistemål kommer tingsrätterna inte behöva lägga ned tid på att begära in kontaktuppgifter för åberopade vittnen från parter, skicka kallelser och påminnelser samt vidta delgivningsåtgärder. Hur ofta en part kommer att begära hjälp med kallelse från tingsrätten är svårt att uppskatta. Men arbetsgruppen uppskattar att det kommer att göras sådana begäran i en mindre del av tvistemålen samt att tingsrätterna kommer att bevilja majoriteten av dem.

Parternas kostnad för att få de åberopade vittnena och partssakkunniga att inställa sig till förhörstillfället förväntas inte öka nämnvärt. Anledningen är att parterna enligt nuvarande ordning i de allra flesta fall har kontakt med vittnen och partssakkunniga före ett förhörstillfälle och på så sätt har en god uppfattning om förhörspersonernas vilja att inställa sig. Om en part skulle behöva ansöka om hjälp med kallelse från domstolen kan det komma att leda till en något ökad kostnad. Den bedöms dock vara ringa i sammanhanget.

Arbetsgruppens förslag om att domstolarna ska bilda nätverk samt att Domstolsakademien ska anordna seminarier och utbildningar för domare kommer att leda till att tillämpningen av rättegångsbalkens bestämmelser om förberedelse och huvudförhandling i tvistemål förbättras. När det gäller rättegångskostnadssanktioner bedömer arbetsgruppen att en förbättrad tillämpning kommer att leda till att bestämmelsen används oftare än i dag. På så sätt kommer att det att skapas rättspraxis som ger ytterligare stöd till tillämpningen. När det gäller upprättande av sammanställningar bedömer arbetsgruppen att dessa kommer att ta något mindre arbetstid i anspråk än i dag eftersom de ska utformas på ett koncentrerat och koncist sätt.

När det gäller arbetsgruppens förslag om att domare bör vara mer aktiva i handläggningen, särskilt i början av förberedelsen, kommer det att påverka främst tingsrätter med beredningsorganisationer. Vid sådana tingsrätter kommer domare ofta i kontakt med ett tvistemål först i samband med den muntliga förberedelsen. Förslaget innebär att det behöver ske en tidigare domarinblandning och dessa tingsrätter kan därför behöva se över sina handlägningsrutiner för tvistemålen.

En tidig domarinblandning bedöms leda till effektivitetsvinster på så sätt att de tvistiga frågorna i tvistemålen klagörs, att onödigt processmaterial sorteras bort och att den åberopade bevisningen anges samt ges in före den muntliga förberedelsen. Arbetsgruppen bedömer att det kommer att medföra att fler mål förlikas och att parterna i lägre utsträckning åberopar nytt processmaterial i ett sent skede i processen.

Arbetsgruppens förslag om att domarna ska vara aktivare under förberedelsens tidiga skede och kravet på att upprätta en tidsplan efter att svaromål kommit in förväntas leda till en något ökad arbetsbörda för de flesta tingsrätter. Det handlar bl.a. om att en domare ska läsa in sig på målet och samråda med parterna inför upprättandet av tidsplanen, bevaka att tidsplanen följs och eventuellt vidta någon åtgärd om den inte gör det. Sådana åtgärder kräver att domare lägger ned mer tid på tvistemål än vad de normalt gör i dag.

En övergripande problematik när det gäller hanteringen av dispositiva tvistemål är att målen ofta behöver prioriteras bort till förmån för andra måltyper som styrs av legala frister, exempelvis vissa brottmål. Även om de förslag arbetsgruppen nu lägger fram är ägnade att effektivisera tvistemålshandläggningen så är en grundläggande förutsättning att det finns avsatta resurser för att hantera målen. Även om det i grunden är en organisations- och ledningsfråga för domstolarna innebär flera av arbetsgruppens förslag att man tar domarkraft i anspråk i högre utsträckning än vad som på många håll sker i dag. Det kan inte uteslutas att domstolarna behöver tillföras ytterligare resurser för att fortsatt kunna hantera tvistemålen, särskilt om den pågående utvecklingen på brottmålsidan med ett ökat antal mål med skyndsamhetskrav eller legala frister fortsätter. Det finns också behov av ökade resurser för att domstolarna ska få ersättning för den kostnad som det innebär att domare deltar i nätverk, seminarier och andra utbildningsinsatser.

Förslagen bedöms inte genast få förväntade effekter. Det kommer att ta tid för domstolarna att tillgodogöra sig kunskap för att öka tillämpningen av rättegångsbalkens förberedelseregler överlag. Minskade omloppstider kommer därför sannolikt att kunna noteras först några år efter att förslagen har trätt i kraft.

Sammantaget kommer förslagen att på ett övergripande plan att effektivisera tvistemålshandläggningen vid tingsrätt och hovrätt. Effektiviseringen kommer att leda till att processen blir stramare, att de flesta tvistemålen avgörs snabbare och att enskilda berättigade krav att få sin sak prövad inom rimlig tid bättre tillgodoses. Även förtroendet för rättsväsendet kommer att stärkas.

En effektivare tvistemålsprocess kommer vidare att vara mer konkurrenskraftig och leda till att fler kommersiella tvister prövas i allmän domstol, i stället för i ett skiljeförfarande. Det kommer att gynna rättsutvecklingen på det kommersiella området.

Arbetsgruppen bedömer inte att förslagen får några andra konsekvenser som bör lyftas fram i sammanhanget, exempelvis avseende jämställdhet, integrationspolitik eller offentlig sysselsättning.

9 Författningskommentar

9.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

36 kap. Om vittne

7 §

Paragrafen reglerar kallelser till vittnen. Övervägandena finns i avsnitt 7.8.

Tredje stycket är nytt. Där framgår att huvudregeln i dispositiva tvistemål är att ansvaret för att ett vittne inställer sig till ett förhörstillfälle ligger på den part som har åberopat förhör med vittnet. Det innebär att rätten inte ansvarar för att vittnet kallas eller att kallelsen delges vittnet. Om vittnet inte inställer sig till en huvudförhandling ska förhandlingen bara ställas in om den part som åberopat vittnesförhöret kan göra sannolikt att vittnet har laga förfall för sin underlåtenhet, se 43 kap. 2 § tredje stycket. Vidare framgår att parten även ansvarar för att till vittnet lämna behövliga uppgifter om parterna och målet, i korthet ange vad vittnet ska höras om och påminna om rätten till ersättning och förskott. Bestämmelsen är även tillämplig på partssakkunniga genom hänvisningen i 40 kap. 19 § första stycket.

Fjärde stycket är nytt och utgör ett undantag till huvudregeln i tredje stycket. Av bestämmelsen framgår att en part får begära att rätten ska kalla ett åberopat vittne, om det finns särskilda skäl för det. Sådana skäl kan föreligga om en part vill åberopa ett vittne som förväntas vara lojalt med motparten, t.ex. för att vittnet arbetar för motparts företaget, och inte vill höras i målet. Särskilda skäl kan också föreligga om vittnet är svårträffbart på grund av att det befinner sig utomlands och domstolen förväntas ha goda utsikter att få vittnet delgivet. Vid prövning av om särskilda skäl föreligger bör rätten beakta alla omständigheter i det enskilda fallet. Då kan rätten ta hänsyn till bl.a. vilka ansträngningar parten hittills har gjort för att få personen att inställa sig och utsikterna för rätten att få vittnet att inställa till förhörstillfället. Vidare bör rätten också ta hänsyn till om parten företräds av en advokat eller annat juridiskt skolad ombud.

Det ligger i sakens natur att en part som begär att rätten ska kalla ett vittne behöver göra sin begäran i god tid före förhörstillfället. Tingsrättens beslut om att avslå en begäran om hjälp med att kalla ett vittne får överklagas särskilt, se 49 kap. 5 § 10. Detsamma gäller hovrättens beslut om frågan uppkommit där, se 54 kap. 4 §.

20 §

Paragrafen innehåller regler om vittnes utevaro. Övervägandena finns i avsnitt 7.8.

I *första stycket* görs en följdändring på grund av de nya tredje och fjärde styckena i 7 §. Genom tillägget "första stycket" tydliggörs att bestämmelsen gäller vittnen som rätten har kallat och inte vittnen vars inställelse parter i dispositiva tvistemål ansvarar för.

42 kap. Om stämning och förberedelse och om avgörande av mål utan huvudförhandling

6 §

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om förberedelsen i tvistemål. Övervägandena finns i avsnitt 7.4.

Fjärde stycket ändras på så sätt att undantaget till kravet på tidsplan snävas in, vilket förstärker huvudregeln om att en tidsplan ska upprättas. Syftet är att rätten ska upprätta tidsplaner i fler tvistemål, främst dispositiva mål. Det är bara i enklare tvistemål i vilka det saknas en rätts- eller bevisfråga av substans som rätten inte behöver upprätta en tidsplan. Sådana mål är t.ex. enklare fordringsmål som överlämnats från kronofogdemyndigheten. Det följer av tredje stycket att rätten bör ge parterna tillfälle att lämna synpunkter på målets handläggning innan tidsplanen upprättas.

Det införs ett nytt *femte stycke* som innebär att en tidsplan i dispositiva tvistemål skyndsamt ska upprättas efter att svaromål kommit in till tingsrätten. Hur lång tid som avses med skyndsamt beror på målets omfattning och karaktär. Något längre tid bör godtas avseende mycket omfattande mål och något kortare tid avseende enklare mål. Ett riktmärke är att en tidsplan i de flesta tvistemål ska vara upprättad senast inom två veckor från att svaromål kommit in.

11 a §

Paragrafen är ny och ger rätten en möjlighet att förelägga en part med tredskodomspåföljd. Övervägandena finns i avsnitt 7.5.

Paragrafen möjliggör för rätten att förelägga kändanden eller svaranden och samtidigt hota med att tredskodom kan komma att meddelas mot parten om föreläggandet inte följs. Syftet är att sätta press på parterna att följa förelägganden som utfärdas av rätten. Det krävs särskilda skäl för att rätten ska få använda hotet om tredskodom. Vid bedömningen av om särskilda skäl föreligger ska samtliga omständigheter vägas in, bl.a. vikten av att föreläggandet besvaras inom svarsfristen och partens tidigare processföring. Särskilda skäl kan utgöras av att parten tidigare under handläggningen har gjort sig skyldig till vårdslös processföring, t.ex. underlåtit, helt eller delvis, att följa ett föreläggande eller svarat på ett föreläggande efter att svarsfristen löpt ut. Normalt bör därför ett föreläggande med tredskodomspåföljd inte kunna meddelas i ett tidigt skede av förberedelsen. Vidare kan särskilda skäl föreligga om en part vid den muntliga förberedelsen vägrar att svara på frågor som rätten ställt för att utreda de tvistiga omständigheterna. Om domstolen är mycket angelägen om ett snabbt svar, t.ex. för att en förestående huvudförhandling kan behöva ställas in med kort varsel, och parten tidigare under förberedelsen återkommande begärt anstånd kan också särskilda skäl föreligga. Vidare krävs att rätten tydligt anger vad parten ska uppfylla för att tredskodom inte ska kunna meddelas mot honom eller henne. Det innebär att föreläggandet ska vara riktat och att det ställs höga krav på att föreläggandet är begripligt, särskilt om det riktas mot en part som inte företräds av ett juridiskt skolad ombud.

18 §

Av bestämmelsen framgår i vilka fall ett mål får avgöras utan huvudförhandling. Övervägandena finns i avsnitt 7.5.

Tredje stycket avser käranden och ändras på så sätt att bestämmelsen även omfattar mål som avgörs genom tredsdom enligt 44 kap. 7 d §.

Fjärde stycket avser svaranden och ändras på samma sätt som tredje stycket.

43 kap. Om huvudförhandling

2 §

Paragrafen reglerar situationer då en huvudförhandling ska ställas in och sättas ut till annan dag. Övervägandena finns i 7.8.

Det införs ett nytt *tredje stycke* som anger att ett vittnes utevaro inte ska leda till att en huvudförhandling ställs in, om det inte är sannolikt att vittnet har laga förfall för sin underlåtenhet att inställa sig. Detsamma gäller för partssakkunniga. Bestämmelsen är en följd av att ansvaret för att vittnen och partssakkunniga inställer sig till ett förhörstillfälle läggs på parterna i stället för på rätten. Det är den part som åberopat förhör med förhörspersonen som ska göra sannolikt att han eller hon har laga förfall för sin utevaro.

Enligt det nya *fjärde stycket* gäller huvudregeln i första stycket om rätten har kallat förhörspersonen. Det innebär att huvudförhandlingen ska ställas in om ett vittne eller en partssakkunnig, som rätten har kallat, underlåtit att inställa sig. Har förhörspersonen delgetts kallelsen och huvudförhandlingen ställs in, bör rätten döma ut vite.

44 kap. Om parts utevaro m.m.

7 d §

Paragrafen är ny och innebär att tredsdom kan meddelas mot en part som inte har följt ett föreläggande. Övervägandena finns i avsnitt 7.5.

Bestämmelsen ger rätten möjlighet att meddela tredsdom mot en part som inte har följt ett föreläggande som utfärdats med stöd av 42 kap. 11 a §. Av föreläggandet ska det tydligt framgå vad parten ska uppfylla för att tredsdom inte ska meddelas mot parten. Tredsdom får meddelas om parten inte har svarat på alla delar av föreläggandet. Det innebär att tredsdom får meddelas även om parten har uppfyllt en del av föreläggandet, t.ex. om föreläggandet avser angivande av bevisuppgift och bevisstema och parten bara uppger bevisuppgift men underlåter att ange bevisstema. Bestämmelsen är fakultativ. Rätten kan alltså underlåta att meddela tredsdom trots att de formella förutsättningarna för det kan synas vara uppfyllda. Om det är tveksamt om parten har följt alla delar av föreläggandet bör tredsdom inte meddelas. Det gäller särskilt om parten inte företräds av ett juridiskt skolat ombud.

Innan tredsdom meddelas ska motparten enligt 42 kap. 18 § tredje och fjärde styckena beredas tillfälle att slutföra sin talan om han eller hon inte kan anses redan ha gjort detta.

9 §

Paragrafen reglerar parts rätt att ansöka om återvinning och vad en sådan ansökan ska innehålla. Övervägandena finns i avsnitt 7.5.

Andra stycket anger vad en återvinningsansökan bör innehålla. Det har lagts till en ny tredje mening som innebär att, om en tredsdom har meddelats till följd av att en part inte har följt ett föreläggande enligt 42 kap. 11 a §, bör ansökan innehålla allt som krävs enligt föreläggandet. Syftet är effektivisera handläggningen på så sätt att rätten inte ska behöva förelägga den part som

fått tredskodomen meddelad mot sig på nytt om samma sak. Bestämmelsen är utan någon direkt påföljd. Den part som ansöker om återvinning och inte alls bemödar sig om att föra rättegången framåt kan dock drabbas av rättegångskostnadssanktion enligt 18 kap. 6 §.

49 kap. Om rätten att överklaga en tingsrätts domar och beslut och om prövningstillstånd

5 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om när en tingsrätts beslut får överklagas särskilt. Övervägandena finns i avsnitt 7.8.

Punkten 10 är ny och innebär att en tingsrätts beslut att avslå en begäran om att kalla ett vittne får överklagas särskilt. Av hänvisningen i 54 kap. 4 § framgår att ett sådant beslut som meddelas i hovrätten får överklagas särskilt till Högsta domstolen.

Bilaga

Exempel på e-postmeddelande som kan skickas till parterna efter att svaromål inkommit i målet för att etablera kontakt, samråda om tidsplan och begära kompletteringar av talan och bevisningen:

Hej,

Jag är ansvarig domare i målet mellan Företag 1 och Företag 2. Svaromål har inkommit. Jag vill nu planera målets handläggning fram till muntlig förberedelse och föreslår följande

1. Företag 1 ska senast den 1 april 2023 inkomma med yttrande över svaromålet, inklusive bevisuppgift. Av yttrandet ska bl.a. framgå de besked och preciseringar som begärs i punkten X i svaromålet. De skriftliga bevis som åberopas ska samtidigt skickas in.
2. Företag 2 ska senast den 21 april 2023 inkomma med yttrande över Företag 1:s yttrande, inklusive bevisuppgift. De skriftliga bevis som åberopas ska samtidigt skickas in.
3. Muntlig förberedelse hålls i maj år 2023. Separat kallelse kommer att skickas.
4. Vid den muntliga förberedelsen kommer målet att sättas ut och parterna kallas till huvudförhandling.

Hur fungerar denna planering med era kalendrar?